

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут економіки та управління
Факультет менеджменту

Кафедра економіки підприємств

РОЗМІЩЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

для здобувачів вищої освіти ступеня «бакалавр»
спеціальності 071 «Облік і оподаткування»

МИКОЛАЇВ
2019

УДК 332.12
Р64

Друкується за рішенням науково-методичної комісії факультету менеджменту Миколаївського національного аграрного університету від 24.11.2019 р., протокол № 3

Видання 2-е, перероблене та доопрацьоване

Укладач:

О.С. Альбещенко – канд. екон. наук, старший викладач кафедри економіки підприємств, Миколаївський національний аграрний університет

Рецензенти:

О.М. Вишневська - доктор економічних наук, професор, декан обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету

Т.В. Стройко - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки та менеджменту освіти, Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського

Розміщення продуктивних сил: конспект лекцій / уклад. : О. С. Альбещенко. – Миколаїв : МНАУ, 2019. – 87 с.

© Миколаївський національний аграрний університет, 2019

© Альбещенко О.С. 2019

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Предмет, метод і завдання курсу «Розміщення продуктивних сил»	5
2. Наукові методи аналізу розміщення і територіальної організації народного господарства	6
3. Трудовий та природно-ресурсний потенціал	7
4. Національно-господарський комплекс України.	8
5. Промисловий комплекс України та його структурні складові	10
6. Паливно-енергетичний комплекс України	11
7. Металургійний комплекс України	13
8. Машинобудівний комплекс України	14
9. Агропромисловий комплекс України	15
10. Поняття регіону, регіональної економіки та регіональної політики	16
11. Методологія економічного районування та економічні райони України	17
12. Методи економічного обґрунтування розвитку і розміщення продуктивних сил економічних районів	18
13. Міжнародний територіальний поділ праці та світові зовнішньоекономічні зв'язки.	18
14. Зовнішньоекономічна політика України та її основні форми діяльності	19
Питання для проміжного і підсумкового контролю знань здобувачів вищої освіти	
Література	
Зміст	

ВСТУП

Розміщення продуктивних сил вивчає територіальну організацію виробництва, принципи і фактори розміщення продуктивних сил, економічне районування країни, територіальний поділ праці і спеціалізацію економічних районів, проблеми формування і розвитку економіки регіонів, структуру міжгалузевих виробничих комплексів та характер міжрегіональних зв'язків.

Предметом навчальної дисципліни є педагогічна адаптована система понять про господарський комплекс України, його галузеву та територіальну структуру.

Мета навчальної дисципліни підготовка фахівців щодо ефективного розміщення і територіальної організації продуктивних сил України за умов становлення ринкової економіки.

Основні завдання дисципліни полягають у формуванні у здобувачів вищої освіти сукупності знань, навичок та уявлень у теорії та практиці розміщення продуктивних сил по регіонах України та у ефективному використанні природних, науково-виробничих та людських ресурсів регіональної економічної політики України

ТЕМА 1.**ПРЕДМЕТ, МЕТОД І ЗАВДАННЯ КУРСУ “РОЗМІЩЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ”.**

1. Сутність предмета і об’єкта вивчення науки.
2. Економічні закони і закономірності розміщення продуктивних сил, їх об’єктивний характер.
3. Принципи розміщення суспільного виробництва.
4. Основні фактори РПС.
5. Місце і роль курсу в системі економічних дисциплін.

1. Сутність предмета і об’єкта вивчення науки.

Економічне зростання та реалізація потенційних можливостей будь-якої господарської системи значною мірою залежить від того, наскільки раціонально розміщенні її продуктивні сили.

Розміщення продуктивних сил - це наука, яка вивчає заходи, щодо найбільш ефективного зосередження продуктивних сил в конкретних соціально-економічних умовах певної частини території країни та країни в цілому.

Продуктивні сили – система матеріальних елементів та людських ресурсів, а також відносини між ними, які в процесі економічної діяльності забезпечують виробництво матеріальних благ та послуг для задоволення потреб суспільства, або іншими словами – це створені суспільством засоби і предмети праці (засоби виробництва), а також люди, які за допомогою заходів виробництва забезпечують перетворення речовини природи відповідно до своїх потреб та створюють матеріальні та духовні блага.

Предметом науки є виявлення законів, закономірностей та визначення принципів і факторів територіальної (просторової) організації ПС, їх сучасне і перспективне розміщення.

Науково обґрунтоване розміщення взаємопов’язаних виробництв, сфери обслуговування та населення, яке забезпечує економічний та соціальний ефект внаслідок раціонального їх комплектування на певній території називають *територіальною організацією ПС*. Врахування специфіки ТОПС у практиці господарювання дозволяє досягти значної економії суспільної праці, істотно покращити структурні параметри економіки та її основні макро- і мікроекономічні показники.

Об’єктами вивчення цієї науки виступають усі елементи просторової організації продуктивних сил, а саме: засоби і предмети праці, природо

ресурсний і трудовий потенціал, галузеві і міжгалузеві комплекси, форми суспільної організації виробництва, територіальні форми організації ПС та системи господарювання і соціальна інфраструктура.

Метою науки є всебічне обґрунтування перспективного РПС, а також удосконалення його сучасного характеру, підвищення соціально-економічної ефективності суспільних затрат праці.

Головним завданням науки є обґрунтування оптимального розміщення і розвитку ПС. Поняття „оптимальності” означає одержання якомога більше ефекту від правильного розміщення підприємства, від найкращої територіальної організації регіону та країни. На рівні підприємства ефект виражається у вигляді прибутку, на рівні країни – у національному доході.

2. Економічні закони і закономірності розміщення продуктивних сил, їх об’єктивний характер.

Як галузь економічної науки розміщення продуктивних сил ґрунтується на загальних економічних законах.

Економічні закони - це об’єктивні закони розвитку суспільства, що відображають відносини в процесі виробництва, розподілу й споживання матеріальних благ.

Закономірність – це прояв дії економічного закону в конкретних умовах.

Як економічні закони, так і закономірності відображають сталі зв’язки між усіма елементами продуктивних сил певного економічного простору. Знання та практичне застосування їх у господарській діяльності дозволяє відтворювати і раціонально використовувати природно-ресурсний потенціал, оптимізувати економічну діяльність на регіональному та національному рівнях.

На формування і розвиток продуктивних сил найбільший вплив мають такі загальні економічні закони, як економії суспільної праці, концентрації виробництва, суспільного поділу праці.

Закономірність раціонального розміщення виробництва впливає із спеціального економічного закону економії праці, який регулює затрати на подолання просторової незбалансованості між районами видобутку, виробництва і споживання продукції. В сучасному виробництві затрачається дуже багато праці на транспортування сировини, палива, готової продукції внаслідок територіальної віддаленості між окремими елементами виробництва. Ці витрати є значною часткою сумарних затрат праці і тому істотно впливають на рівень її продуктивності. Раціональна територіальна організація виробництва повинна забезпечити найвищу продуктивність

суспільної праці завдяки максимальній економії її за рахунок зменшення затрат праці на подолання територіального розриву між виробництвом і споживачами. Закономірність раціонального розміщення продуктивних сил реалізується насамперед через принцип розміщення промисловості з погляду наближення її до джерел сировини, палива і споживача.

Закономірність пропорційного розміщення продуктивних сил впливає з економічного закону концентрації виробництва. Реалізація цієї закономірності дає змогу обмежити надмірну концентрацію промислових підприємств і населення в великих містах. Врахування цієї закономірності дасть змогу фактично вирівнювати рівні економічного розвитку регіонів, більш рівномірно розвивати продуктивні сили економічних районів. Закономірність пропорційного розміщення продуктивних сил втілюється в житті дією принципів вирівнювання рівнів економічного розвитку районів.

Закономірність комплексного розміщення продуктивних сил впливає з економічного закону суспільного поділу праці, який у просторовому аспекті модифікується в закон територіального поділу праці і виявляється у формуванні економічних районів і спеціалізації їх господарства. Комплексний розвиток і раціональна спеціалізація відповідають найважливішій вимозі господарювання – досягненню в інтересах суспільства найбільших результатів при найменших витратах.

Суспільний поділ праці – розмежування видів трудової діяльності, які формуються в системі заходів, що забезпечують раціональне використання робочої сили в масштабі суспільного виробництва в цілому.

Формами суспільного поділу праці є територіальний поділ праці, розміщення і спеціалізація

Територіальний поділ праці – це об’єктивний незворотний процес виробничої спеціалізації економічних районів і формування міжрайонної кооперації.

Розміщення – характеризує кількісний бік суспільного поділу праці і вказує, які види продукції, в якому розмірі, а стосовно сільського господарства, й на яких площах виробляються на тій чи іншій території (зоні, обл., районі, окремій виробничій дільниці). В розміщенні основою є галузь, а територія представляє форму існування галузі.

Спеціалізація – характеризує якісний бік суспільного поділу праці і вказує, виробництво яких саме видів продукції є переважаючим на даній території.

3. Принципи розміщення суспільного виробництва.

При проведенні господарської політики суспільство на основі пізнання закономірностей формулює і втілює в життя певні принципи.

Принципами РПС називають - науково обґрунтовані ідеї і положення, якими керуються в практичній діяльності при вирішенні конкретних питань щодо розташування нових об'єктів, вдосконалення територіальної і галузевої структури господарського комплексу країни.

Найважливішими принципами розміщення продуктивних сил, якими керуються при вирішенні питань просторового розподілу підприємств або галузей, є:

- наближення виробництва до джерел сировини, палива, споживачів;
- охорона навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів і впровадження ресурсозберігаючих технологій;
- забезпечення здорових гігієнічних умов життя і праці населення;
- обмеження надмірної концентрації промисловості в містах;
- вирівнювання рівнів економічного розвитку районів та областей;
- зміцнення обороноздатності країни;
- урахування інтересів економічної інтеграції в європейський і світовий простір.

4. Основні фактори РПС.

Закономірності і принципи реалізується на основі врахування конкретних факторів.

Під **факторами** розуміють сукупність аргументів або причин, що зумовлюють особливості розвитку певних економічних процесів у конкретному регіоні.

Фактори розміщення можна згрупувати за чотирма напрямками : природно-географічні, геополітичні, демографічні, техніко-економічні і соціально-економічні.

Природно-географічні фактори включають якісну і кількісну характеристики родовищ корисних копалин, енергетичних, водних, лісових, земельних ресурсів, природно-кліматичні й природно-транспортні умови.

Геополітичні фактори охоплюють: географічне положення території, конкурентні переваги вітчизняних товаровиробників у системі світового господарства, модель інтеграції в світовий економічний простір. Дія геополітичних факторів забезпечує інтеграцію продуктивних сил країни чи певного регіону в структуру світового економічного простору і міжнародного поділу праці на основі розвитку різних форм зовнішньоекономічних зв'язків.

Демографічні фактори: чисельність населення і його розміщення, кількісна та якісна оцінки трудових ресурсів у розрізі областей і районів. Нерівномірність розселення населення зумовлює потребу розміщення промисловості відносно споживача готової продукції. Ефективне використання трудових ресурсів потребує розміщення виробництва у невеликих і середніх та обмеження нового будівництва - у великих містах. Демографічні фактори найбільш впливають на розміщення трудо- та наукомістких галузей промисловості, а саме: приладобудування, інструментальної, радіотехнічної, електротехнічної галузей. Розміщення підприємств цих галузей залежить від наявності кваліфікованих кадрів.

Техніко-економічні фактори : досягнення науково-технічного прогресу, транспортні умови, форми суспільної організації виробництва. Вирішальне значення має науково-технічний прогрес. Впровадження результатів науково-технічного прогресу, особливо нових передових трудо- і ресурсозберігаючих технологій, знижує трудо-, матеріало-, фондо- і капіталомісткість, а це, в свою чергу, створює відносно однакові умови для прискореного розвитку продуктивних сил економічних районів, сприяє рівномірному їх розміщенню.

Соціально-економічні фактори повинні забезпечити подолання соціально-економічних відмінностей між селом і містом, промисловістю і сільським господарством, раціональну зайнятість населення, охорону природи, поліпшення умов праці і життя людей, розвиток освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, сфери послуг.

Отже, оптимальне розміщення підприємств щодо сировинних і трудових ресурсів, а також районів збуту продукції означає максимальне зниження витрат на виробництво продукції, низьку собівартість продукції у виробника, а раціональне розміщення продуктивних сил є одним з найголовніших чинників зростання економічної могутності країни.

5. Місце і роль курсу в системі економічних дисциплін.

Наука „РПС” взаємодіє з широким колом інших наук. Вона належить до економічних наук і водночас спирається на результати наукових досліджень природних, географічних і технічних наук.

Результати досліджень безпосередньо впливають на характер розміщення промисловості, сільського господарства і транспорту. Разом з тим розвиток науки про розміщення продуктивних сил ґрунтується на економічних законах і категоріях, які вивчає і визначає економічна теорія.

Наука „РПС” використовує результати наукових досліджень галузевих економік, фінансів, економіки праці, економіки природокористування, історії

народного господарства, економічної статистики, економічної кібернетики, економічної і соціальної географії зарубіжних країн, картографії та ін. Ці дисципліни забезпечують науку про розміщення продуктивних сил насамперед інформацією, методами досліджень, показниками, що характеризують параметри економічного процесу. В свою чергу, розміщення продуктивних сил збагачує інші економічні науки власними категоріями, інформацією про регіональні економічні характеристики.

ТЕМА 2.

НАУКОВІ МЕТОДИ АНАЛІЗУ РОЗМІЩЕННЯ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА.

1. Сутність наукових методів.
2. Традиційні і нові методи вивчення розміщення ПС.
3. Економічні методи обґрунтування розміщення ПС.
4. Аспекти аналізу територіальної економічної системи.
5. Форми розміщення продуктивних сил.

1. Сутність наукових методів.

Забезпечення раціонального розміщення продуктивних сил, на сучасному етапі розвитку народного господарства, стало однією з найважливіших економічних і екологічних проблем у кожній країні.

Надмірна концентрація промисловості в великих містах сильно забруднює природне середовище, де сконцентрована велика кількість населення. Тому територіальна організація продуктивних сил вимагає наукового обґрунтування розміщення виробництва і підприємств з урахуванням їх економічної ефективності та можливої екологічної шкідливості.

Наукові основи розміщення продуктивних сил визначаються методами цієї науки.

Методом є спосіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання.

Методика – це сукупність методів практичного чи теоретичного пізнання дійсності.

Методи науки – це способи пізнання дійсності та планомірний шлях встановлення істини. Сукупність методів дослідження, які використовуються в науці, формують її методологію. Методи вивчення об'єктів і явищ можна вважати науковими, якщо вони розкривають сутність дійсних процесів під час їх розвитку.

Найбільш загальним і визначальним для всіх наук є діалектичний метод. **Діалектичний метод** вчить, що кожне явище слід розглядати у зв'язку з іншими явищами і процесами, вивчати перехід від кількісних змін до якісних.

Саме на основі цього методу у кожній галузі знань розробляється своя галузева методологія та методика досліджень.

2. Традиційні і нові методи вивчення РПС.

До числа методів науки про розміщення продуктивних сил і територіальної організації н/г належать як традиційні, так і нові. До основних відносять :

1) вивчення конкретного підприємства і аналіз його господарської діяльності, виробничого потенціалу, технологічних особливостей, складностей технологічного процесу, зв'язків по поставках сировини і реалізації готової продукції, енергетичної і кадрової забезпеченості, можливостей збільшення потужностей і перспективності розвитку;

2) вивчення елементарної системи виробництва, до складу якої входить підприємство;

3) вивчення галузевого розміщення продуктивних сил і галузевої структури господарства міста, району, області, країни;

4) виявлення і вивчення промвузлів, ТВК і АПК як основ територіальної організації виробництва;

5) картографування територіальних аспектів розвитку і розміщення продуктивних сил та формування економічних районів.

6) економічне районування як найважливіший метод науки про розміщення продуктивних сил, удосконалення територіальної організації народного господарства і його управління;

7) порівняльний метод, за допомогою якого на основі аналізу статистичних даних і основних економічних показників визначається місце галузі серед інших галузей району чи серед інших районів;

8) статистичні методи, такі як : групування статистичних показників, розрахунки середніх величин, розрахунки відповідних показників на 100 або 1000 чол., розрахунки динамічних рядів у натуральних числах та процентах і визначення на їх основі темпів зростання та приросту;

9) вивчення і визначення територіально-виробничих комплексів регіонів за допомогою методу енерговиробничих циклів, який розкриває ланцюговий зв'язок підприємств від видобутку сировини до виробництва готової продукції, включаючи і обслуговуючі підприємства та наукові установи;

10) балансовий метод, що широко використовується при аналізі розвитку і розміщення продуктивних сил.

3. Економічні методи обґрунтування РПС.

Вибір методів економічного аналізу залежить від рівня організації і характеру функціонування господарської системи та цілей її дослідження. Завдання аналізу завжди пов'язане з оцінкою стану економічної системи,

виявленню причин певного явища та пошуком методів, засобів і ресурсів для поліпшення соціально-економічної ситуації.

Для визначення стану або встановлення діагнозу територіальної економічної системи використовують кілька економічних методів.

1. Системний метод. Один із методів комплексного вивчення економіки як єдиного цілого з позицій системного аналізу. Територіальна економічна система як сукупність продуктивних сил і виробничих відносин є відкритою системою. Системними об'єктами є вхід, вихід, мета, зворотний зв'язок та обмеження.

Вхід економічної системи характеризується сукупність природних, трудових, виробничих та інформаційних ресурсів.

Переробка – перетворення сировини, матеріалів, ресурсів на готовий продукт.

Вихід – сукупність матеріальних благ та послуг, необхідних для задоволення потреб суспільства.

Мета - впливає з вимог законів виробництва і відтворення населення.

Системний аналіз управління виробництвом дає змогу всебічно оцінювати раціональність нових капітальних вкладень, комплексно враховувати фактори розвитку виробництва, вдосконалювати інформаційні потоки та гарантує оптимізацію прийнятих рішень.

2. Балансовий метод – це метод оброблення і аналізу статистичних даних підприємства, галузі, регіону. Він дає змогу взаємопов'язувати ресурси та їх використання, виявляти пропорції та взаємозв'язки, які утворюються в процесі відтворення.

У територіально-економічному аналізі використовують різні баланси, які можна згрупувати:

1) баланси, які характеризують ресурси окремих продуктів, розподіл та використання їх у національній економіці (баланси різних видів металів, палива, хімікатів, будівельних матеріалів, машин та ін.), їх складають переважно в натуральних показниках.

2) баланси праці – баланс працездатного населення, баланс зайнятості та використання праці зайнятих та ін.;

3) баланси, які характеризують утворення грошових ресурсів і використання їх у національній економіці, в окремих галузях чи населенням: баланс державного чи регіонального бюджету, баланс доходів і видатків галузі, баланс доходів і видатків населення;

4) баланс виробництва і розподілу валового внутрішнього прибутку, платіжний баланс, міжгалузевий баланс виробництва та розподілу продуктів.

3. Нормативний метод – передбачає врахування нормативів, розрахункових величин затрат живої уречевленої праці на виробництво одиниці продукції або окремі види робіт і послуг.

Нормативи є вихідними даними для встановлення техніко-економічних норм на підприємствах. Вирізняють такі основні групи нормативів:

- нормативи використання матеріальних ресурсів (сировини, палива, матеріалів, електроенергії);
- нормативи продуктивності устаткування (машин, механізмів, агрегатів);
- нормативи затрат праці (єдині, типові, галузеві нормативи часу, норми виробітку, нормативи обслуговування або нормативи чисельності за категоріями працюючих).

4. Економіко-математичні методи. Комплекс наукових дисциплін, що сформувався на стику економіки з математикою: економіко-статистичні методи, моделювання економічних процесів, методи оптимальних рішень. Ці методи гарантують високу якість досліджень, визначення оптимальних шляхів розвитку галузі із застосуванням ЕОМ та комп'ютерної техніки.

4. Аспекти аналізу територіальної економічної системи.

Продуктивні сили як територіальна економічна система – це функціональне поєднання елементів чинників виробництва, зосередження і розміщення яких зумовлене природними умовами або суспільними потребами. Основними елементами ПС є праця, основний, оборотний капітал і фінанси. Вартість праці, основного і оборотного капіталу складають вартість національного капіталу.

Аналіз продуктивних сил як територіальної економічної системи здійснюється на основі трьох основних аспектів: територіально-комплексного, територіально-галузевого, територіально-ефективного.

1. Територіально-комплексний аспект – враховує взаємодію галузей сфери виробництва, сфери послуг, управління як єдиної економічної системи, виявляє пропорції виробництва і споживання, рівнів економічного розвитку населених пунктів і територій, внутрірегіонального і міжрегіонального обміну. Він дає змогу :

а) розкривати продуктивні можливості території - наявність ресурсів живої праці, основного або продуктивного капіталу, мінерально-сировинних, грошових ресурсів, попит і платоспроможність споживачів, експортні можливості території;

б) висвітлювати рівень поділу праці, взаємозв'язок об'єктів виробництва товарів і послуг, кооперацію виробництва, стан виробничої і

соціальної інфраструктури, обсяги, структуру, динаміку виробництва регіонального продукту;

в) виявляти рівень збалансованості та оптимізації пропорцій продуктивних сил території, обґрунтовувати прогноз розвитку ПС, розробляти територіальні баланси, в яких зводять виробництво товарів, робіт і послуг з їх розподілом в окремому регіоні та за його межами.

Результати територіально-комплексного аналізу дають змогу сформуванню на рівні країни генеральну схему розвитку і розміщення ПС країни, окремого регіону, області, міста.

2. Територіально-галузевий аспект на основі аналізу поділу праці дає змогу обґрунтувати спеціалізацію виробництва окремих регіонів, переважаючий розвиток виробництва певних видів продукції або виконання відповідних національно-господарських функцій. Для цього необхідно враховувати найефективніше використання сприятливих природних і економічних умов району та раціональну участь в територіальному поділі праці.

Територіально-галузевий аспект оцінки господарської діяльності дає змогу оптимізувати розміщення галузей національної економіки, яке базується на аналізі потреб країни загалом і окремих регіонів у певних видах продукції, наявності виробничих можливостей, трудових, енергетичних, паливних, сировинних ресурсів. Рівень забезпеченості територій або районів наймасовішою продукцією промисловості чи с/г визначається на основі територіальних балансів виробництва і розподілу продукції. Спеціалізація регіону і обмін продуктами підвищують ефективність виробництва загалом і прискорюють темпи його розвитку.

3. Територіально-ефективний аспект пов'язаний з такими поняттями:

ефект – загальний результат, отриманий внаслідок використання загальних засобів за певних період часу;

продуктивність – одиничний результат, отриманий як віддача одиниці задіяної праці чи капіталу за одиницю часу;

ефективність – одиничний результат, отриманий як місткість одиниці затрат праці чи капіталу в одиниці створеної продукції;

індекс продуктивності (ефективності) – результат порівняння виробничого ефекту наступного періоду до виробничого ефекту попереднього періоду;

економічне зростання – зростання обсягу виробництва ВВП, платоспроможності населення, рівня споживання на душу населення, тобто добробуту.

Залежно від сфери соціально-економічного розвитку вирізняють ефективність *економічну, соціальну та ефективність РПС*.

Економічна ефективність – це співвідношення затрат і результату. Ефективність зростає за рахунок мінімізації матеріальних, сировинних, фінансових трудових затрат, чисельності управлінських структур, скорочення шляху руху ресурсів, продукції, фондів, зростання продуктивності праці, віддачі основного й оборотного капіталу і отримання максимального прибутку.

Соціальна ефективність – сукупність економічних і соціальних наслідків, яка досягається за певного обсягу використання ресурсів і затрат. До соціального ефекту належать :

- 1) збільшення обсягу, вдосконалення структури індивідуального споживання матеріальних благ і послуг;
- 2) поліпшення забезпеченості майном і комунальними послугами (за кількістю та якістю);
- 3) розвиток структури, повноти задоволення послугами індивідуального та колективного споживання;
- 4) поліпшення умов безпеки праці;
- 5) зниження захворюваності, продовження середньої тривалості життя;
- 6) збільшення вільного часу працівників;
- 7) підвищення рівня культури й освіти населення, кваліфікації працівників.

Ефективність розміщення продуктивних сил пов'язують з вирівнюванням економічних рівнів розвитку регіонів. Чинниками ефективного розміщення ПС є:

- *ресурсні* – наявність працездатного населення, водних, мінерально-сировинних і енергетичних ресурсів;
- *економічні* – сукупні витрати на зайнятість, водозабезпечення, освоєння ресурсів;
- *соціальні* – зростання рівня зайнятості, розвиток соціальної інфраструктури, природоохоронні технології.

Ефективність вимірюють співвідношенням результату (ефекту) до матеріальних витрат:

$$E = \frac{E_{\phi}}{B},$$

де **E** – ефективність; **E ϕ** – ефект; **B** – витрати.

Ефективність є позитивною, якщо результат зростає, а витрати залишаються незмінними або зменшуються. Негативною вона буває, якщо

результат, зменшується, а витрати залишаються незмінними, зростають або їх зростання перевищує результат.

Продуктивність і ефективність визначають стосовно:

- *працюючих на виробництві* – продуктивність праці, трудомісткість одиниці продукції;
- *основного капіталу*: капіталовіддіча, капіталомісткість одиниці продукції;
- *оборотного капіталу*: коефіцієнт оборотності обігових коштів, коефіцієнт закріпленості обігових коштів в одиниці продукції;
- *виробництва продукції* : відношення ціни продукції до її собівартості;
- *роботи підприємства*: відношення вартості валової продукції підприємства до затрат на її виробництво;
- *роботи галузі*: відношення суми вартості валової продукції підприємств галузі до суми затрат на її виробництво;
- *економіки регіону*: відношення суми вартості валової продукції підприємств регіону до суми затрат на її виробництво;
- *економіки країни*: відношення вартості валового внутрішнього продукту до затрат на його виробництво.

Отже, метою ефективності є зниження затрат на виробництво одиниці продукції.

5. Форми розміщення продуктивних сил.

Залежно від рівня концентрації продуктивних сил на території та особливостей сполучення виробництв розрізняють форми розміщення продуктивних сил.

Форми розміщення продуктивних сил – це стійкі територіально-економічні утворення, які характеризуються своєю різноманітністю, конфігурацією, складністю і взаєморозміщенням структурних елементів.

Первісними елементами територіальної організації ПС є окремі центри, вузли, райони, виробничі комплекси, технополіси, що характеризують точне розміщення ПС на території.

Центр – це точка, зв'язки якої функціональні з довколишньою територією.

Вузол – це територіальне сполучення об'єктів, що відіграють певну роль у розвитку даної території.

Район – це територія, яка відрізняється від інших територій за сукупністю складових, що характеризуються єдністю, взаємозв'язком та

цілісністю, котра є об'єктивною умовою, закономірністю раціонального розвитку даної території.

Виробничий комплекс – це поєднання підприємств, які об'єднані виконанням єдиної господарської функції та взаємопов'язані тісними виробничими стосунками, таким чином, що вилучення якихось компонентів або порушення зв'язків знижує ефективність комплексу і обмежує виконання господарських функцій.

Технополіс – це науково-технічний центр, що забезпечує створення та впровадження нових розробок.

ТЕМА 3.

ТРУДОВИЙ ТА ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

- 1. Трудові ресурси та їх структура.**
- 2. Ринок праці та забезпечення продуктивної зайнятості.**
- 3. Сутність природно-ресурсного потенціалу та його структура.**
- 4. Кількісна і якісна оцінка природних ресурсів.**

1. Трудові ресурси та їх структура.

Трудові ресурси вважаються головною продуктивною силою суспільства.

Трудові ресурси – це частина трудового населення України, яка має необхідний фізичний розвиток, здоров'я, освіту, професійні знання та кваліфікацію для заняття суспільно корисною працею. До трудових ресурсів в Україні відносять працездатне населення у працездатному віці. Для чоловіків тривалість працездатного віку становить 44 роки (від 16 до 59 включно), а для жінок – 39 років (від 16 до 54 років включно). Це основна частина трудових ресурсів України, яка становить більш як 95% всіх її трудових ресурсів. Крім того, до трудових ресурсів відносять зайнятих у суспільному виробництві підлітків до 16 років та осіб пенсійного віку.

Чисельний склад трудових ресурсів залежить від природного приросту, статевовікової структури, а також міграції населення.

Міграція – це переміщення робочої сили через кордони тих чи інших територій, країн, населених пунктів зі зміною місця проживання. Економічна роль міграції полягає в тому, що вони сприяють територіальному перерозподілу трудових ресурсів, більш повному їх використанню, розвитку нових виробництв та освоєнню нових територій.

Розрізняють зовнішню і внутрішню, зворотну і незворотну міграцію.

Приріст населення – це різниця між кількістю народжених і померлих за рік. Динаміка природного приросту населення регіону залежить від рівнів народжуваності і смертності. Щоб дані про народжуваність, смертність і природний приріст були спів ставні за різними регіонами, їх розраховують на 1000 душ населення, одержуючи при цьому відповідні коефіцієнти (вони називаються загальними) :

коефіцієнт народжуваності

$$n = \frac{N}{T \cdot S} \cdot 1000;$$

коефіцієнт смертності

$$m = \frac{M}{T \cdot S} \cdot 1000;$$

коефіцієнт природного приросту

$$K_{\text{пр}} = \frac{N - M}{T \cdot S} \cdot 1000,$$

де N – кількість народжених у регіоні (країні) за період T ;

M – кількість померлих;

S – середня кількість мешканців регіону за період T .

Якщо розраховуються річні показники, то $T=1$, і формули набувають простішого вигляду, наприклад

$$n = \frac{N}{S} \cdot 1000.$$

Все зайняте у народному господарстві населення розподіляється між галузями **виробничої і невиробничої сфери**.

Невиробнича сфера – сукупність галузей господарства, які здійснюють функції по наданню послуг нематеріального характеру суспільству і населенню.

Виробнича сфера – сфера матеріального виробництва.

Підприємства і організації матеріального виробництва і невиробничої сфери можуть мати різну форму власності (державну, колективну, індивідуальну та приватну).

Усі зайняті трудові ресурси розподіляються за різними **видами зайнятості**:

- зайняті в суспільному виробництві ;
- зайняті в домашньому та особистому підсобному сільському господарстві та зайняті індивідуальною трудовою діяльністю;
- зайняті на навчанні з відривом від виробництва;
- зайняті у сфері військової діяльності.

Структура зайнятості наводиться в балансі трудових ресурсів, який складається на кожний рік у середньорічному обчисленні.

Баланс – це документ, що характеризує наявність і склад трудових ресурсів, їх розподіл за видами зайнятості, сферами і галузями господарства та суспільними групами.

Баланси поділяються на **звітні і планові**.

У **звітних** балансах відображають фактичний стан трудових ресурсів на певну календарну дату.

В **планових** балансах визначають основні джерела і форми забезпечення кадрами господарства, зрушення в пропорціях затрат праці між сферами і галузями народного господарства. За своєю структурою баланс складається з двох частин : **ресурсної** (трудові ресурси) і **витратної** (розподіл трудових ресурсів).

Аналіз приросту та особливостей зайнятості населення України свідчить проте, що в межах її території є певні надлишки працездатного населення – це зумовлює виникнення безробіття.

Безробітними вважаються працездатні громадяни працездатного віку, які з незалежних від них причин не мають заробітку через відсутність роботи, яка їм підходить, зареєстровані в державній службі зайнятості, справді шукають роботу та здатні приступити до праці.

Для того, щоб забезпечити соціальний захист безробітного населення, на всій території України створено центри зайнятості населення. Державна служба зайнятості була створена у 1990 році. Її обов'язки і права були визначені статтею 19 Закону України “Про зайнятість населення”.

2. Ринок праці та забезпечення продуктивної зайнятості.

Складовими ринкової системи є:

- **ринок товарів** (сировини, матеріалів, палива, готових виробів, проектних робіт, наукових досліджень, послуг, житла),
- **ринок капіталу** (інвестицій, цінних паперів, грошей, кредитів)
- **ринок праці**.

Ринок праці – це система суспільних відносин, пов'язана із куплею і продажем товару “робоча сила”. Ринок праці є сферою працевлаштування, формування попиту і пропозиції на робочу силу.

Елементами ринку праці є: товар, який він пропонує, попит, пропозиція і ціна.

Товаром на ринку праці є індивідуальна робоча сила.

Індивідуальна робоча сила являє собою сукупність фізичних та духовних якостей людини, які використовуються у процесі виробництва товарів і послуг. Робоча сила є об'єктом купівлі-продажу. Купівля товару “робоча сила” називається найманням на роботу. При цьому робоча сила

називається найманою робочою силою, а працівник – найманим працівником. Працівник продає свою робочу силу підприємцю на певний період.

Найманий працівник і підприємець юридично рівноправні і користуються правами людини однаковою мірою. Відносини між найманим працівником та роботодавцем оформлюються трудовим договором (контрактом). У цьому документі вказуються взаємні права та обов'язки обох сторін щодо виконання умов куплі-продажу робочої сили.

Попит на робочу силу може бути **індивідуальним і сукупним**.

Сукупний попит на робочу силу – це ринковий попит з боку всіх фірм, підприємств та організацій, представлених на ринку.

Індивідуальний попит на робочу силу – це попит окремого роботодавця (підприємця або фірми).

Формування попиту на робочу силу здійснюється під впливом таких факторів:

- приросту величини трудових ресурсів,
- співвідношення зайнятого і незайнятого населення,
- особливостей пенсійного законодавства,
- кадрової політики на кожному підприємстві.

Пропозиція робочої сили характеризує чисельність працездатних людей з урахуванням їх статі, віку, освіти, професії, кваліфікації.

Ціна робочої сили виступає у вигляді заробітної плати, яка має забезпечувати придбання на ринку такої кількості споживчих товарів і послуг, щоб працівник міг :

- підтримати свою працездатність і одержати необхідну професійно-кваліфікаційну підготовку;
- утримувати сім'ю і виховувати дітей;
- підтримувати нормальний рівень культури для свого середовища .

На ціну робочої сили впливає кон'юктура ринку праці.

Кон'юктура ринку – це співвідношення попиту і пропозиції праці на даний період, яке визначає ставки заробітної плати на конкретні види праці та рівень зайнятості населення.

Виділяють три типи кон'юктури :

а) **трудодефіцитна**, коли на ринку праці спостерігається нестача пропозиції праці;

б) **трудонадлишкова**, коли існує велика кількість безробітних і відповідно надлишок пропозиції праці;

в) **рівноважна**, коли попит на працю відповідає її пропозиції.

3. Сутність природно-ресурсного потенціалу та його структура.

Важливим фактором розміщення продуктивних сил є природно-ресурсний потенціал, який представляє собою сукупність природних ресурсів і природних умов.

Під *природними ресурсами розуміють* - тіла і сили природи, які за певного рівня розвитку продуктивних сил можуть бути використані для задоволення потреб людського суспільства.

Природні умови – це тіла і сили природи, які мають істотне значення для життя і діяльності суспільства, але не беруть безпосередньої участі у виробничій і невиробничій діяльності людей.

До основних характеристик природно-ресурсного потенціалу відносять: географічне положення, кліматичні умови, особливості рельєфу та розміщення ресурсного потенціалу.

Основні складові природно-ресурсного потенціалу: мінеральні, земельні, водні, лісові, біологічні, рекреаційні, кліматичні та космічні ресурси.

За ознакою вичерпаності природних ресурсів, яку називають *екологічною класифікацією*, вони поділяються на групи:

- *невичерпні*, до яких належить сонячна радіація, енергія води, вітру;
- *вичерпні відновлювальні* (ґрунтовий покрив, водні ресурси, лікувальні грязі, рослинне паливо);
- *вичерпні не відновлювальні* (мінеральна сировина, природні будівельні матеріали).

За *економічною класифікацією* природні ресурси поділяються на:

- ресурси виробничого і невиробничого,
- промислового і сільськогосподарського,
- галузевого і міжгалузевого,
- одно цільового та багатоцільового призначення.

За *народногосподарським значенням* запаси корисних копалин поділяють на такі групи:

- *балансові* (ресурси, які використовувати економічно вигідно, тобто вони відповідають промисловим вимогам за якістю сировини і гірничо-технічними умовами експлуатації);
- *позабалансові* (ресурси, які при наявному рівні технології експлуатувати економічно не вигідно).

Розрізняють *компонентну, функціональну, територіальну і організаційну* структури природно-ресурсного потенціалу.

Компонентна структура характеризує внутрішньо- та міжвидові співвідношення природних ресурсів(земельних, водних, лісових).

Територіальна – характеризує різні форми просторової дислокації природно-ресурсних комплексів.

Організаційна – характеризує можливості відтворення та ефективної експлуатації природних ресурсів.

Функціональна структура – відображає вплив природних ресурсів на формування спеціалізації територій та певних господарських комплексів.

4.Кількісна і якісна оцінка природних ресурсів.

Використання в економічній системі природних ресурсів вимагає їх адекватної оцінки. Існує два основних види оцінки: **технологічна** (виробнича) та **економічна**.

Технологічна оцінка виявляє ступінь придатності ресурсів до того чи іншого виду людської діяльності з урахуванням сучасної або перспективної технології їх використання. Вона здійснюється, як правило, перед економічною і виражається в балах та категоріях.

Економічна оцінка природних ресурсів – необхідний етап для забезпечення їх ефективного використання.

Визначають дві групи економічних оцінок:

перша – характеризує економічні результати використання природних ресурсів;

друга – економічні наслідки дії на навколишнє природне середовище.

Для економічної оцінки природних ресурсів застосовують методичні підходи, засновані на категоріях ренти та ефективності.

При рентному підході природний ресурс може оцінюватися двома способами:

- за відносним ефектом чи прибутком, що дає його використання в народному господарстві;

- за додатковими затратами на компенсацію втрат прибутку при вилученні певного ресурсу з природокористування.

Розрізняють витрати на запобігання забрудненню і витрати на компенсацію збитків.

Перші здійснюються для зменшення шкідливих викидів (наприклад, будівництво очисних споруд, нейтралізація викидів).

Другі оцінюються через недотримання національного доходу, додаткові витрати з соціальних фондів.

ТЕМА 4.

**НАЦІОНАЛЬНО-ГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС
УКРАЇНИ.**

1. **Сутність та структура народного господарства України.**
2. **Система показників, що визначає рівень економічного розвитку країни.**
3. **Методи економічного обґрунтування галузевого розміщення виробництва.**

1. Сутність та структура народного господарства України.

Господарство країни називають „національне господарство” або „національно-господарський комплекс”. Воно постає як господарська система, що сформувалася історично в певних територіальних межах. У широкому значенні *національно-господарський комплекс* – це конституційно, економічно й організаційно єдина система взаємопов’язаних галузей і сфер діяльності людей, яким властива відповідна пропорційність, взаємозумовлене розміщення на території, обмеженій державними кордонами.

Основою формування і розвитку національно-господарського комплексу країни є її конституція і закони, які регулюють відносини виробництва, розподілу і споживання. Чим глибше пізнані економічні закони, тим досконаліші закони держави, які регулюють економіку, оптимальніше сформовані пропорції продуктивних сил та раціональніше розміщені вони по території країни.

Національна економічна система України або суспільне господарство має галузеву систему організації виробництва та управління.

Галузь господарства – сукупність підприємств і організацій, об’єднаних спільністю функцій, які вони виконують у системі територіального поділу праці.

Структура суспільного господарства – це співвідношення між його галузями, що виражає господарські пропорції та стан суспільного поділу праці. Вона визначається як натуральними, так і вартісними показниками (валовий внутрішній продукт, чисельність зайнятих, вартість основних фондів, вартість основного капіталу).

Галузева структура господарства відображає процес суспільного поділу праці, вказуючи на функціональні відмінності між окремими галузями. Це дає змогу аналізувати міжгалузеві пропорції і зв’язки, ефективність і динаміку виробництва.

Сфери діяльності та галузі виробництва об'єднують у групи:

а) сфера виробництва:

- промисловість, сільське господарство, будівництво, де створюються натуральні цінності;
- транспорт і зв'язок, обслуговування натурального виробництва, тобто забезпечення доставки матеріальних цінностей споживачам;
- торгівля, матеріально-технічне постачання, громадське харчування, заготівля, тобто продовження процесу виробництва і створення приросту доданої вартості;

б) сфера послуг:

- житлово-комунальне господарство і побутове обслуговування населення;
- освіта, охорона здоров'я, культура і мистецтво, наука і наукове обслуговування;
- органи управління і оборони;
- кредитування, страхування соціального забезпечення і захист малозабезпечених.

На галузеву структуру економіки України мають вплив різні економічні та природні фактори :

- наявний рівень розвитку продуктивних сил ;
- темпи зростання або занепаду виробництва ;
- рівень забезпечення сировинними та паливно-енергетичними ресурсами ;
- інтенсивність реалізації досягнень науки і техніки;
- міжнародний поділ праці ;
- економічна інтеграція.

Функціями народногосподарського комплексу України є :

- раціональне використання природних, матеріальних і трудових ресурсів ;
- забезпечення відповідних пропорцій у межах галузей, регіонів, всього народного господарства ;
- переведення економіки на інтенсивний шлях розвитку ;
- підвищення суспільного виробництва ;
- охорона навколишнього середовища.

2. Система показників, що визначає рівень економічного розвитку країни.

Рівень економічного розвитку країни визначається системою загальних показників, які треба знати для аналізу ефективності розміщення виробництва.

До цих показників належать :

- валовий національний продукт (ВВП);
- валовий внутрішній продукт (ВВП);
- національний доход ;
- валовий суспільний продукт (ВСП);
- продуктивність суспільної праці.

Валовий національний продукт (ВНП) характеризує кінцеві результати діяльності національної економіки і є найзагальнішим показником рівня її розвитку. Він створюється як у матеріальній, так і нематеріальній сферах діяльності. ВНП визначається як сума валової доданої вартості усіх галузей народного господарства. До нього не зараховується вартість сировини, матеріалів, палива та інших матеріальних ресурсів, які були витрачені у процесі виробництва. При обчисленні ВНП враховується також різниця між експортом та імпортом.

Частина ВНП може бути зароблена за кордоном, наприклад філіями фірм або приватними особами, які мають за кордоном джерело доходу.

Інтегральним показником оцінки економічного розвитку держави є показник **валового внутрішнього продукту (ВВП)**. Він характеризує рівень розвитку економіки, особливості його структури, ефективність функціонування окремих галузей.

Сукупний показник ВВП характеризує вартість товарів і послуг, які вироблені в Україні всіма галузями економіки і призначені для кінцевого споживання, тобто характеризує кінцеві результати внутрішньої економіки без урахування надходжень іззовні.

Валовий суспільний продукт визначається як сума валової продукції галузей матеріального виробництва. Він включає вартість витраченої сировини, матеріалів, енергії для виробництва продукції.

Національний доход дуже близький за змістом до валового національного продукту, але відрізняється від нього розміром податків на виробництво та імпорт, а також сумою амортизаційних відрахувань.

Продуктивність суспільної праці обраховується як відношення виробленого національного доходу до чисельності працівників, котрі його створили.

Отже, система виробництва, обміну, розподілу і споживання, що склалася в межах України, формує її народногосподарський комплекс, а аналіз галузевої структури суспільного виробництва дає змогу оптимізувати та збалансувати пропорції всієї економіки.

3. Методи економічного обґрунтування галузевого розміщення виробництва.

Методи економічного обґрунтування галузевого розміщення виробництва включають такі важливі етапи:

- аналіз сучасного розвитку і розміщення галузі ;
- визначення основних умов і факторів розвитку галузі й окремих підприємств на перспективу ;
- вибір варіантів і визначення оптимального варіанта розвитку галузі.

На першому етапі визначають диспропорції в розвитку і розміщенні виробництва, виробничі резерви, тобто виявляють недоліки в розвитку й розміщенні та визначаються шляхи їх удосконалення .

При цьому беруть до уваги такі показники :

- *забезпечення сировинними ресурсами* (металом – для машинобудування, запасами корисних копалин – для видобувних галузей) ;
- *обсяги виробництва продукції в натурі* (тонах, метрах, кубометрах, літрах) *і вартісному вираженні* (гривнях) ;
- *собівартість* (витрати на виробництво і реалізацію продукції);
- *матеріаломісткість* (витрати сировини і матеріалів на одиницю продукції);
- *енергомісткість продукції* (витрати енергії на одиницю продукції);
- *капітальні вкладення* (фінансові витрати на відтворення основних фондів: будівлі, споруди, машини й устаткування, транспорт, тощо з виділенням коштів на розширення, реконструкцію, технічне переоснащення і нове будівництво) ;
- *обсяги незавершеного будівництва* і вартість невстановленого устаткування ;
- *приріст продукції на 1 грн. капітальних вкладень* ;
- *рентабельність* (показник прибутковості й збитковості виробничої діяльності : *рентабельність виробництва* – відношення прибутку до вартості основних фондів ; *рентабельність продукції* – відношення прибутку до собівартості продукції) і *строки окупності* (період

відтворення коштів з прибутку виробництва, рівнозначних капітальним вкладенням) ;

- **вартість основних фондів, фондівіддача** (відношення кількості виробленої продукції до вартості основних фондів);
- **показники продуктивності праці** (кількість продукції, виробленої одним зайнятим у матеріальному виробництві);
- **показники фінансового становища галузі або окремих підприємств**; кількість власних коштів, можливе постачання з державного бюджету, кредитні можливості тощо.

На другому етапі аналізу можливостей розвитку і розміщення виробництва досліджують основні умови та фактори. *Вирішальним фактором* розвитку виробництва є визначення потреби господарства (ринку) в певному виді продукції. *Важливим фактором* розвитку виробництва є врахування виробничо-технічних особливостей і рівня науково-технічного прогресу в певній галузі. *Вирішальне значення* для розміщення багатьох виробництв мають ресурсний, транспортний та споживчий фактори.

У зв'язку з посиленням ролі екологічних факторів у розміщенні виробництва актуальними є показники екологоемності виробництва, які характеризують рівень зменшення негативного впливу виробництва на навколишнє природне середовище.

При розміщенні наукоємних виробництв враховуються наявність наукових центрів і висококваліфікованих кадрів.

Отже, залежність галузі від певних факторів розміщення визначає вибір місця розташування підприємств на території.

На третьому етапі на основі вибраних місць розташування підприємств та обсягів виробництва розробляють кілька можливих напрямків (варіантів) розвитку галузі.

Для всіх варіантів розрахунку визначають обсяги і технології виробництва, одноразові (капітальні вкладення) й поточні (на експлуатацію) витрати, які обчислюють за діючими нормативами й стандартами виробництва.

Після вироблення варіантів розміщення оцінюють їх економічну ефективність із застосуванням економіко-математичних методів та обчислювальної техніки. Критерії оцінки ефективності можуть бути різними, в тому числі й максимальні прибутки при певних витратах. Це фактично означає аналіз можливих прибутків підприємства або галузі при фіксованих коштах, які можна спрямувати на створення або реконструкцію їх.

Крім того, використовують також метод мінімізації приведених витрат, які обчислюють за формулою

$$B_n = C + E_n K,$$

де C – собівартість продукції з урахуванням транспортування до споживача;

E_n – нормативний коефіцієнт ефективності капітальних вкладень (в господарстві він становить 0,12);

K - капітальні вкладення.

З усіх варіантів розвитку вибирають той, що має найменші приведені витрати. Це й буде оптимальний варіант розташування виробництва.

Розглянуті методи обґрунтування розміщення і розвитку галузі або підприємства є по суті економічною експертизою (оцінкою) перспективного розвитку виробництва.

ТЕМА 5.

ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ ТА ЙОГО СТРУКТУРНІ СКЛАДОВІ.

1. Промисловість України та форми її територіальної організації.
2. Галузева структура промисловості
3. Функціональні аспекти промисловості.

1. Промисловість України та форми її територіальної організації.

Промисловість України - найважливіша галузь виробництва, яка включає підприємства, що здійснюють видобування й заготівлю природної сировини, виробництво засобів виробництва і товарів споживання. Промисловість створює основну частину національного доходу і валового суспільного продукту.

Галузь промисловості – це сукупність підприємств, яка характеризується: однорідністю перероблюваної сировини й основних матеріалів, спільністю технологічного процесу й виробничої бази, професійним складом кадрів і специфічними умовами праці.

Основними елементами територіальної структури промисловості виступають: промислові райони, вузли, центри і пункти.

Промисловий район – інтегральний район з переважаючим значенням промислового виробництва як головної галузі виробничої спеціалізації (Придніпров'я).

Промисловий вузол – це локальне виробничо-територіальне сполучення, де підприємства поєднуються тісними виробничими і виробничо-технологічними зв'язками, спільністю транспортно-географічного розміщення, загальними системами інфраструктури для найефективнішого використання природних, матеріальних і трудових ресурсів (Донецько-Макіївський, Запорізький, Харківський).

Промисловий центр – місто або селище міського типу, де зосереджено кілька промислових підприємств і які є основною спеціалізованою містоутворюючою галуззю.

Промисловий пункт – промислове підприємство разом з поселенням, яке виникло при ньому.

В основу територіальної організації промисловості покладено процеси територіального поділу праці, які за своєю суттю є просторовим виявом суспільного поділу праці. Прийнято вирізняти такі *форми суспільної організації виробництва* :

- *концентрація* (збільшення розмірів виробництва);

- **спеціалізація** (сукупність номенклатури продукції виробничих одиниць);

- **кооперування** (встановлення тривалих виробничих зв'язків між підприємствами);

- **комбінування** (об'єднання в рамках підприємства кількох технологічно різних, але взаємопов'язаних виробництв).

Концентрації є чотирьох типів:

- **агрегатна** (збільшення потужностей агрегатів);

- **технологічна** (збільшення розмірів технологічно однакових виробництв);

- **заводська** (розширення підприємств);

- **організаційно-господарська** (централізація управління завдяки об'єднанню підприємств).

Спеціалізацію розрізняють на:

- **предметну** (виробництво готової продукції);

- **детальну** (випуск деталей або частин готової продукції);

- **технологічну** (виробництво напівфабрикатів або окремі стадії технологічних процесів).

Аналогічно класифікують **кооперування**:

предметне, подетальне, технологічне, оскільки це процес, протилежний спеціалізації.

Отже, територіальна організація промисловості України потребує подальшого вдосконалення і поліпшення розвитку промисловості в цілому. Проблем тут багато. Основними є : розвантаження найбільших промислових районів, де зосереджена надмірна кількість великих підприємств важкої промисловості; зрушення у розміщенні нових підприємств важкої промисловості, розміщення нових підприємств в малих і середніх містах, обмеження розвитку екологічно небезпечних підприємств у районах з надмірним забрудненням навколишнього середовища, поліпшення внутрішньої структури старих промислових комплексів.

2. Галузева структура промисловості.

Промисловість України об'єднує широкий спектр галузей базових і соціальних виробництв і є основою розвитку національної економічної системи.

За профілями діяльності промисловість поділяється на галузі, які мають такі характерні ознаки :

- єдність соціально-економічного призначення виробничого продукту;

- однорідність перероблювальної сировини і основних матеріалів;

- спільність технологічного процесу й виробничо-технологічної бази;
- однорідність професійної структури кадрів і специфічних умов праці.

Для оцінки галузевої структури промисловості використовують такі показники: **кількісні, структурні, показники з врахуванням виробничих зв'язків.**

Кількісні показники використовують для визначення частки галузей у загальному обсязі створеного національного продукту, чисельності зайнятих, вартості основного капіталу.

Структурні показники вказують на структурні зміни в промисловості - зрушення у співвідношенні названих пропорцій.

Показники з врахуванням виробничих зв'язків визначають частки продукції галузі, яка надходить на подальшу переробку.

За призначенням галузі класифікують:

- галузі базових і соціальних виробництв;
- галузі видобувної промисловості;
- галузі обробної промисловості.

В Україні налічують приблизно 9940 промислових підприємств, з яких 64% належать до базових, 36% - до соціальних галузей.

Базові галузі забезпечують функціонування всієї виробничої та соціальної системи, тобто більшості галузей економіки: електроенергетики, паливної, чорної і кольорової металургії, хімічної, нафтохімічної, машинобудівної, деревообробної і целюлозно-паперової, промисловості будівельних матеріалів і виробництва інвестиційних товарів.

Галузі соціальних виробництв охоплюють легку (текстильну, швейну, шкіряну, хутрову і взуттєву), харчову (харчосмакову, м'ясну, молочну, рибну), машинобудівну промисловості і галузі, які виробляють товари широкого вжитку.

Видобувна промисловість об'єднує галузі, зайняті видобуванням сировини і палива, руд і води з надр землі.

Обробна промисловість – це сукупність галузей, підприємства яких обробляють і переробляють сировину й матеріали. В Україні відокремлюють до 18-ти укрупнених галузей обробної промисловості, наприклад: електроенергетика, паливна, чорна металургія та кольорова, хімічна та нафтохімічна і т.д.

Структуру промисловості представляють міжгалузеві комплекси : паливно-енергетичний, металургійний, машинобудівний, хімічний, лісопромисловий, будівельний, соціальний і агропромисловий

3. Функціональні аспекти промисловості.

Функціональні аспекти промисловості містять аналіз показників, які характеризують затрати і результати виробництва, тобто реальну продуктивну силу задіяних чинників: трудового потенціалу, основного капіталу, оборотних ресурсів, системи фінансів.

Рівень продуктивної сили задіяних чинників виражається кількістю виробленого продукту за одиницю часу.

Ефективність їх використання виражається часткою їх вартості у вартості створеного продукту.

Чим менша частка затрат у вартості створеного продукту, тим ефективніше вони використовуються.

Систему показників, які характеризують стан функціонування промисловості, утворюють :

а) загальноекономічні показники роботи промисловості:

- обсяг промисловості продукції;
- середньорічна кількість промислово-виробничого персоналу;
- промислово-виробничі основні фонди на кінець року;
- рівень прибутковості (рентабельність) продукції;
- частка збиткових підприємств;
- середньомісячна заробітна плата;

б) показники рівня прибутковості за видами продукції:

- видобуток нафти;
- видобуток природного газу;
- виробництво бензину і дизельного палива;
- виробництво продукції металургії;
- видобуток вугілля;
- виробництво продукції машинобудування, нафтохімічної, деревообробної і целюлозно-паперової промисловості, будівельних матеріалів, легкої промисловості, побутових електроприладів, харчової промисловості;

в) показники структури витрат на виробництво продукції:

- матеріальні витрати;
- амортизація;
- оплата праці;
- соціальні відрахування;
- інші витрати;

г) показники промисловості у ВВП:

- частка промисловості у створеному ВВП;
- частка заробітної плати працівників промисловості у ВВП;

- податки підприємств промисловості у валовій доданій вартості;
- валовий прибуток.

Функціональні аспекти промисловості України засвідчують, що вона не є ефективною, тобто великий промислово-виробничий потенціал не забезпечує відповідної віддачі щодо обсягу та собівартості продукції.

ТЕМА 6.

ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ

1. Сутність, роль і місце в народногосподарському комплексі України.

- 2. Паливно-енергетичний баланс та його структура.**
- 3. Вугільна промисловість України.**
- 4. Нафтова і нафтопереробна промисловість України.**
- 5. Газова промисловість України.**
- 6. Торф'яна промисловість України.**
- 7. Особливості розміщення електроенергетики.**

1. Сутність, роль і місце в народногосподарському комплексі України.

Паливно-енергетичний комплекс – сукупність галузей промислового виробництва, які здійснюють видобуток палива, виробництво електроенергії, їх транспортування та використання.

Значення палива для економіки будь-якої держави величезне: без нього неможливий виробничий процес, робота промисловості, сільського господарства й транспорту.

На сучасному етапі економічного розвитку найважливішою проблемою є паливно-енергетична. Успішне її розв'язання визначає можливості, темпи й напрями економічного та соціального розвитку країни.

До складу паливно-енергетичного комплексу входять галузі паливної промисловості (вугільна, нафтова, торф'яна, сланцева) та електроенергетика, що включає теплові, гідро- та атомні електростанції.

2. Паливно-енергетичний баланс та його структура.

Україна володіє великим потенціалом енергетичних ресурсів. Однак важливим при цьому є правильне його використання, застосування паливних ресурсів відповідно до енергетичних потреб, забезпечення збалансованого виробництва.

Паливно-енергетичний баланс – система взаємопов'язаних показників, які характеризують обсяги і структуру видобутку природного палива та виробництва енергетичних ресурсів, а також показники їх споживання. ПЕБ складається з *прибуткової* та *витратної* частини.

Прибуткову частину балансу формують видобуток природного палива (вугілля, газ, нафта, торф дрова) і виробництво природних

енергоресурсів (електро- і теплоенергію). Крім того, до цієї частини балансу відносять нетрадиційні природні енергетичні ресурси (енергія вітру, сонця), а також імпорт енергоресурсів та залишок ресурсів на початок року.

Друга частина балансу (*витратна*) включає споживання енергетичних ресурсів і складається з таких статей витрат :

- перетворення на інші види енергії електро- і теплоенергії, стиснутого повітря і доменного дуття;
- виробничо технологічні потреби, в тому числі витрати на збереження, транспортування і формування державного резерву;
- наповнення природним газом підземних сховищ;
- експорт;
- залишок у постачальників та споживачів наприкінці року.

У структурі видобутку палива в Україні найбільшу частину становить вугілля - 60%, газ – 25%, нафта – 7%. Однак у структурі споживання паливних ресурсів переважає газ – 54%, вугілля – 24%, нафта – 6%. Це є свідченням нераціонального використання власного вугілля як паливного ресурсу для виробництва електроенергії, що змушує додатково імпортувати природний газ для енергетичних потреб.

Основними напрямками вдосконалення структури паливного балансу є запровадження паливозберігаючих технологій та вдосконалення структури балансів енергоносіїв кінцевого використання. Такі заходи дають змогу скорочувати транспортні витрати на доставку енергоресурсів з інших районів, що забезпечує суттєвий ефект, особливо для зон, віддалених від енергетичних баз.

3. Вугільна промисловість України.

Вугільна промисловість - сукупність взаємопов'язаних між собою підприємств з видобування, збагачення й брикетування кам'яного та бурого вугілля. Своїм розміщенням вугільна промисловість України орієнтується на запаси вугілля, зосереджені в основному в Донецькому басейні – 87% (близько 100 млрд.т), Львівсько-Волинському – 2% буро-вугільному басейні та Дніпровському – 3,5%. Крім того, запаси вугілля є на території Харківській і Полтавській областей – 8,7 млрд.т та Закарпатської вугленосної площі – 0,2 млрд.т. Їх в Україні достатньо для задоволення власних потреб і для експорту. Та застарілі технології видобутку, аварійність на шахтах зумовлюють низьку їх ефективність, а то й збитковість.

Для покриття дефіциту вугілля його імпорт в Україну здійснюється в основному з Росії, Казахстану та Польщі для потреб коксохімічної промисловості.

Першочерговим завданням розвитку вугільної промисловості є компенсація потужностей, що вибули за рахунок завершення вже початого будівництва і реконструкції ряду шахт.

4. Нафтова і нафтопереробна промисловість України

Нафтова і нафтопереробна промисловість - сукупність підприємств з розвідування й видобутку нафти, зберігання й транспортування та її переробки. Вона орієнтується розміщенням на родовища Передкарпаття, а нафтогазоносні провінції знаходяться на території Полтавської, Сумської та Чернігівської областей. Зараз основний видобуток нафти припадає на Східний нафтогазоносний регіон. Його питома вага у загальному видобутку нафти в країні досягає майже 80%.

У Південному нафтогазоносному регіоні на території українського Причорномор'я балансові видобувні запаси становлять 3% від запасів України, тому видобуток нафти практично відсутній. В Україні функціонують шість основних нафтопереробних заводів – Дрогобицький, Кременчуцький, Лисичанський, Надвірнянський, Одеський і Херсонський.

У зв'язку з незначним видобутком нафти в Україні обсяги її переробки в значній мірі залежать від масштабів поставок її із-за меж країни, які здійснюються головним чином з Російської Федерації.

Найважливішим завданням розвитку нафтопереробної промисловості є забезпечення суттєвого зростання технічного рівня виробництва. Насамперед слід підвищити глибину переробки нафти до рівня країн, що мають розвинуту нафтопереробку, тобто до 80% від загальних запасів.

5. Газова промисловість України.

Газова промисловість – сукупність підприємств, що здійснюють видобування, транспортування, зберігання та перероблення природного газу. У межах України зараз виділяється три нафтогазоносні райони:

- **Східний** (охоплює Сумську, Полтавську, Харківську, Дніпропетровську, Донецьку, Луганську і Чернігівську області);
- **Західний** (Волинська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька і Закарпатська області) ;
- **Південний** (включає Запорізьку, Херсонську області та Автономну Республіку Крим).

Функціонуюча сьогодні система газопроводів України забезпечує поставку газу усім споживачам та на експорт. Загальна протяжність газопроводів у межах України досягла майже 35 тис.км. До основних магістральних газопроводів відносять такі, як: Уренгой-Помари-Ужгород,

Шебелинка-Дніпропетровськ, Кривий Ріг-Ізмаїл, Шебелинка-Полтава-Київ, Дашава-Київ, „Союз” та ін.

Забезпеченість споживання газу за рахунок власного видобутку в останні роки становить близько 20%. Частка газу, якого не вистачає Україні, імпортується з Росії та Туркменистану.

Перспективи розвитку газової промисловості України пов'язані з розширенням геолого-пошукових робіт, збільшенням обсягів пошукового буріння та прискоренням промислового освоєння відкритих родовищ. Для цього слід широко впроваджувати новітні досягнення технологій і техніки, які дозволятимуть підвищити ефективність видобутку даного ресурсу.

6. Торф'яна промисловість є однією з найдавніших галузей паливної промисловості. Основні родовища торфу зосереджені в Сумській, Чернігівській, Житомирській, Рівненській та Львівській областях. Видобуток його невеликий. У вигляді брикетів торф використовують як паливо. У сільському господарстві його використовують для виготовлення органічних добрив, торфоізоляційних плит. Торф може бути сировиною для виробництва парафіну, масел та фенолів.

7. Особливості розміщення електроенергетики.

Електроенергетика – галузь промисловості, що охоплює виробництво електроенергії, її транспортування, електромережі, котельні та інші об'єкти. Розвиток і розміщення об'єктів електроенергетики залежить від енергетичних джерел, якими користуються підприємства галузі. Нині в Україні експлуатують три типи електростанцій: **теплові, гідравлічні та атомні**.

В основу поділу електростанцій покладено ознаку використовуваного ресурсу:

- **теплові електростанції** працюють на твердому, рідкому і газоподібному паливі;
- **гідравлічні електростанції** використовують гідроресурси і поділяються на гідроелектростанції (ГЕС) та гідроакумуючі (ГАЕС);
- **атомні електростанції** використовують у вигляді палива збагачений уран та інші радіоактивні елементи.

Великі теплоелектростанції (ТЕЦ) розміщені в найбільших містах країни: Києві, Одесі та Харькові. Атомні електростанції розміщені в Запорізькій, Київській, Миколаївській, Рівненській та Хмельницькій областях. Основні гідроелектростанції знаходяться на Дніпрі (Київська ГЕС і ГАЕС – в Київській області, Канівська ГЕС – в Черкаській, Кременчуцька

ГЕС – в Полтавській, Дніпродзержинська ГЕС – в Дніпропетровській , Каховська – Херсонській області та Дніпрогес – в Запорізькій області). Будується Дністровська ГЕС та ГАЕС – у Львівській області.

Отже, Україна володіє великим потенціалом енергетичних ресурсів. Однак важливим при цьому є правильне його використання, застосування паливних ресурсів відповідно до енергетичних потреб, забезпечення збалансованого виробництва.

ТЕМА 7.

МЕТАЛУРГІЙНИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ.

1. Сутність металургійного комплексу та його місце в народногосподарському комплексі України.

2. Структура, сучасний стан та особливості розміщення чорної металургії України.

3. Кольорова металургія України: сировинна база, особливості розміщення і розвитку.

4. Проблеми та перспективи розвитку.

1. Сутність металургійного комплексу та його місце в народногосподарському комплексі України.

Металургійний комплекс забезпечує виробництво таких конструкційних матеріалів, як чавун, сталь, прокат, видобуток і виплавку алюмінію, золота, титану, марганцю, нікелю і ртуті. До металургійного комплексу належать виробництво гірничого та металургійного устаткування, вогнетривів та цементу. Провідна роль у цьому комплексі належить металургійній переробці (чавун-сталь-прокат).

Продукція металургійного комплексу є основою індустріалізації національної економічної системи загалом.

На базі конструкційних матеріалів металургійного комплексу розвиваються машинобудування, капітальне будівництво, транспорт та галузі соціальних виробництв.

За складом металургійний комплекс поділяється на чорну та кольорову металургію.

2. Структура, сучасний стан та особливості розміщення чорної металургії України.

Чорна металургія є однією з провідних галузей промисловості України. За обсягом виробництва чорних металів серед країн Західної Європи Україна поступається лише Німеччині. У структурі українського експорту чорні метали посідають провідне місце.

До складу чорної металургії належить:

- видобуток залізної, марганцевої руд, вапняків, глин, коксівного вугілля;
- збагачення руд, виробництво коксу;

- виплавку чавуну, сталі, виробництво прокату, труб;

- виробництво феросплавів, виплавку електросталі та сплавів, виробництво профільного прокату, порошкової металургії;

- використання відходів металургії: виробництво будівельних матеріалів, азотних добрив та пластмас.

В Україні сформувалися і функціонують кілька промислових районів чорної металургії: Придніпровський, Донецький та Приазовський.

Придніпровський металургійний район за своїм значенням є найбільшим виробником сталі і прокату. За концентрацією необхідних сировинних ресурсів, енергетичного і технологічного палива, водних ресурсів, необхідних для розвитку чорної металургії, - це найпотужніший в Україні район металургійного виробництва. Він є одним з найбільших у світі. На його території сформувалися три крупних металургійних промвузли: Дніпропетровсько-Дніпродзержинський, Запорізько-Нікопольський і Криворізький.

У Дніпровсько-Дніпродзержинському вузлі зосереджені такі заводи: в Дніпропетровську – три металургійних, трубопрокатний, коксохімічний і завод металоконструкцій, а в Дніпродзержинську – два коксохімічні заводи і металургійний комбінат.

Металургійний комбінат – це металургійний завод повного циклу, технологічно пов'язаний з коксохімзаходом.

В Запорізько-Нікопольському вузлі знаходяться: в Запоріжжі – металургійний комбінат „Запоріжсталь”, завод „Дніпроспецсталь”, коксохімічний завод і завод феросплавів; в Нікополі – південно-трубний і феросплавний заводи.

Феросплавний завод – підприємство, яке випускає сплави заліза з легуючими металами (марганцем, вольфрамом та ін.).

В Криворізькому вузлі знаходяться металургійний комбінат, коксохімічний завод, 5 крупних гірничо-збагачувальних комбінатів, понад 15 шахт.

Розвиток його забезпечує сировинна база Криворізького і Кременчуцького залізорудних басейнів і потужних запасів марганцевої руди біля Нікополя.

Донецький металургійний район розташований на території Донецької, Луганської областей та охоплює кілька сформованих потужних вузлів: Донецько-Макіївський і Єнакіївський (Донецька область) та Алчевсько-Алмазніанський (Луганська область). Цей район має особливість спеціалізації — видобуток флюсових вапняків і вогнетривкої сировини (доломітів, магнезитів, вогнетривких глин тощо), а також виробництво вогнетривких матеріалів, необхідних для виплавки металу, розливки сталі та ін.

Донецько-Макіївський вузол – найбільш потужний із трьох. До його складу входять Макіївський металургійний комбінат, два коксохімзаводи і трубний завод, Донецький металургійний і два коксохімічні заводи, Авдіївський коксохімзавод, Єнакіївський металургійний завод, Єнакіївський і Горлівський коксохімзаводи.

На території Луганської області сформувався металургійний вузол, до складу якого входять Алчевський металургійний комбінат і коксохімзавод, Стахановський коксохімічний і феросплавний заводи та Луганський трубний завод.

Приазовський металургійний район розташований у південній частині Запорізької області та на Керченському півострові Криму. За

потужністю і концентрацією виробництва він поступається двом попереднім, охоплює металургійні заводи Маріуполя („Азовсталь” та ім.Ілліча) та Керченські родовища залізних руд із збагачувальним комбінатом. Головним напрямом його спеціалізації є видобуток, збагачення залізних руд і виплавка металу на заводах Маріуполя та виробництво вогнетривких матеріалів.

Серед країн Східної та Центральної Європи Україна володіє чи не найбільшим потенціалом чорної металургії.

Сприятливі природні умови, достатні сировинні, енергетичні ресурси не потребували великих капітальних вкладень для розвитку металургії.

Незважаючи на кризовий стан, металургія України є основним постачальником валютних надходжень у державу. Вартість експортної продукції чорної металургії України становила в окремі роки понад 3 млрд.доларів. А її частка в загальному експорті трималась на рівні понад 40%. В країні СНД експортується більша частина металопродукції України.

3. Кольорова металургія України: сировинна база, особливості розміщення і розвитку.

Сучасний розвиток наукомісткого машинобудування, особливо електроніки, радіотехніки, космічної техніки базується на використанні кольорових металів. З розвитком в Україні машинобудування й електроенергетики почалися інтенсивні пошуки родовищ кольорових металів для промислового освоєння. Було відкрито й передано для промислової розробки родовища алюмінію, магнію, титану, цирконію, нікелю, ртуті, золота та ін. Україна стала помітним імпортером кольорових металів.

У структурі їх виробництва п'яту частину займає алюміній

Алюміній – легкий, порівняно міцний метал, який застосовується в усіх галузях народного господарства і має велике майбутнє.

Як сировину для виробництва алюмінію використовують боксити, алуніти, сієніти, нефеліни, а також каолін. Основною алюмінієвою рудою, на якій базується майже вся світова алюмінієва промисловість, є боксити. Родовища бокситів відкриті, але до кінця не розвідані на Черкащині, Дніпропетровщині, в Приазов'ї та Карпатах, тому їх доводиться імпортувати.

Алюмінієва промисловість представлена Запорізьким алюмінієвим комбінатом, Миколаївським глиноземним заводом, Свердловським заводом алюмінієвих сплавів Луганської області.

Комплекс підприємств кольорової металургії видобуває, збагачує і переробляє руди кольорових і рідкісних металів. Його структуру формують виробництво сплавів, прокат кольорових металів і переробка вторинної сировини. Розташування підприємств кольорової металургії зумовлене *двома основними чинниками — сировинним й енергетичним*. Підприємства з переробки руд з незначним вмістом основного металу

тяжіють до джерел сировини: виплавка ртуті, нікелю, рідкісних металів. Енергомісткі (виплавка титану, магнію, цинку, алюмінію) розміщуються в місцях, забезпечених дешевою електроенергією.

У розміщенні підприємств кольорової металургії в Україні виділяються два основних райони : Донецький і Придніпровський.

На території Донецького району знаходиться Микитівський ртутний комбінат, Костянтинівський цинковий завод „Укрцинк”, Артемівський завод по обробці кольорових металів, який випускає латунь, латунний і мідний прокат.

Придніпровський район кольорової металургії спирається на потужну енергетичну базу, яку утворюють Днапрогес, теплові і атомні електростанції. В Запоріжжі зосереджені титано-магнієвий і алюмінієвий заводи. В Кіровоградській області на базі недавно відкритого родовища нікелевої руди працює Побузький нікелевий завод. Для забезпечення заводу паливом використовується донецьке коксівне вугілля і електроенергія Південно-Української атомної електростанції.

Україна має тісні економічні зв'язки з іншими країнами СНД по забезпеченню її потреб у кольорових металах.

Так, Україна імпортує з Російської Федерації мідь та її сплави, цинкові концентрати, олово, дорогоцінні метали, з Узбекистану — мідь, з Казахстану — свинець і мідь, з Киргизії — сурму.

4. Проблеми та перспективи розвитку.

У перспективі стратегічним напрямом розвитку металургійного комплексу України є системна реструктуризація галузі з орієнтацією на кон'юктуру внутрішнього та зовнішнього ринку. Передбачається продовжити будівництво об'єктів металургійного комплексу, спроможних збільшити експортний потенціал галузі, а також закриття нерентабельних виробництв та вилучення з експлуатації морально застарілого та фізично спрацьованого обладнання, підвищити конкурентоспроможність продукції на основі зменшення енерго- та матеріалоємності продукції, скорочення трудових витрат, впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

ТЕМА 8.

МАШИНОБУДІВНИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ.

- 1. Роль і місце в народногосподарському комплексі;**
- 2. Технологія виробництва машин, спеціалізація і кооперування в машинобудуванні;**
- 3. Принципи та чинники розвитку та розміщення машинобудування;**
- 4. Галузева структура машинобудування та сучасний стан розвитку і розміщення.**

1. Роль і місце в народногосподарському комплексі.

Машинобудування – важлива галузь промисловості розвинутих країни світу. Велике значення машинобудування в народногосподарському комплексі визначається тим, що воно виробляє знаряддя праці, як для галузей, що виготовляють засоби виробництва, так і для галузей, які виробляють предмети споживання, а також самі предмети споживання.

Рівень розвитку машинобудівної галузі характеризує розвиток сфер базових, соціальних виробництв та сфери послуг. Сфера базових виробництв отримує робочі машини й апарати, верстати, технологічне і силове устаткування, контрольно-вимірювальні апарати, технічні засоби автоматики. Сфера соціальних виробництв потребує машини для сільського господарства, технологічного устаткування для легкої та харчової промисловості, а також товарів кінцевого споживання, зокрема легкових автомобілів, побутової техніки, телевізорів, радіоприймачів, відеотехніки, велосипедів, годинників та ін. Сфера послуг одержує різноманітне устаткування для науки, освіти, охорони здоров'я, побуту, транспорту, торгівлі, громадського харчування.

Машинобудування має багатогалузеву структуру і характеризується створенням спеціалізованих заводів і галузей.

2. Технологія виробництва машин, спеціалізація і кооперування в машинобудуванні.

Процес виробництва машин складається з 3 стадій:

- 1) виробництво заготовок, з яких виробляють деталі та частини машин;
- 2) механічна обробка металевих заготовок і виготовлення деталей та частин майбутніх машин;

3) складання деталей і частин, у результаті чого створюється нова машина.

Кожну стадію забезпечують підприємства і організації різних галузей промисловості, які виготовляють окремі деталі, вузли та агрегати. Це сприяє формуванню спеціалізованих підприємств і розвитку кооперованих зв'язків між ними.

У машинобудуванні виокремлюють такі види спеціалізації:

- **предметна**, яка включає підприємства, що випускають кінцеву готову продукцію;

- **технологічна**, що включає підприємства, які здійснюють виробництво напівфабрикатів та заготовок;

- **подетальна та вузлова**, що являє собою випуск деталей, агрегатів, вузлів, секцій, необхідних для збирання і укомплектування машин і устаткування.

Спеціалізація, тобто розподіл функцій, пов'язаних з виробництвом окремих деталей, зумовлює потребу в кооперації — об'єднанні зусиль для виготовлення кінцевого продукту. Вона необхідна між підприємствами не лише однієї галузі, а й між підприємствами різних галузей. Кооперування виявляється у формуванні внутрігалузових і міжгалузових виробничих, а також внутрірайонних і міжрайонних економічних зв'язків. Поглиблена спеціалізація і кооперація виробництва забезпечують зниження собівартості одиниці продукції, зростання продуктивності, тобто збільшення виробництва продукції за одиницю часу.

Спеціалізація і кооперування — це найважливіші напрями територіальної організації машинобудівного комплексу, які сприяють підвищенню технічного рівня машинобудівних заводів, економії сировини, більш низької собівартості виробленої продукції, масовості виробництва і використання поточного методу роботи.

3. Принципи та чинники розвитку і розміщення машинобудування.

Машинобудування в Україні розміщене майже в усіх великих і середніх містах. На розвиток і розміщення машинобудівних підприємств впливають такі чинники:

- **сировинний** - наявність бази металів, особливо для виготовлення важких і середніх машин;

- **споживчий** — наявність потенційного споживання, наприклад, с/г машин, устаткування для легкої, харчової, хімічної промисловості та паливно-енергетичного комплексу;

- *трудоий* - наявність кваліфікованих працівників;
- *науковий* – наявність науково-дослідних інститутів, конструкторських бюро, здатних сприяти виготовленню наукомісткого машинобудування, верстатобудування, приладобудування, електронного та електротехнічного устаткування.

4. Галузева структура машинобудування та сучасний стан розвитку і розміщення.

За технологічними, металомісткими і значущими ознаками галузі машинобудування класифікуються таким чином:

- *важке, загальне, середнє;*
- *виробництво високоточних механізмів;*
- *виробництво приладів та інструментів;*
- *виробництво металевих виробів та заготовок;*
- *ремонт машин і устаткування.*

За призначенням машинобудування в Україні можна поділити на *цивільне і військове*. До цивільного машинобудування належать сільськогосподарське і тракторобудування, приладобудування, електротехнічне машинобудування, автомобілебудування, хімічне і нафтохімічне, верстатобудівне та інструментальне машинобудування; машинобудування для легкої та харчової промисловості, виробництво побутових машин, будівельно-дорожнє та комунальне машинобудування, гірничо-шахтне і гірничо-рудне машинобудування.

Важке машинобудування включає виробництва металургійного, гірничо-шахтного, підйомно-транспортного та енергетичного устаткування. Підприємства важкого машинобудування мають високу металомісткість, велику габаритність, низьку транспортабельність та трудомісткість. Більшість цих підприємств розміщена в Донецькому та Придніпровському економічних районах, де є взаємопоєднання сировини і споживача готової продукції. Устаткування для металургійної промисловості випускає Маріуполь, Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Марганець.

Заводи гірничо-шахтового і бурового устаткування розміщені поблизу споживачів вугільної промисловості, районів видобутку нафти і газу. Основними центрами цієї галузі є Горлівка, Донецьк, Харків, Луганськ, Кривий Ріг, Чернівці, Дрогобич.

Найбільші підприємства підйомно-транспортного машинобудування розташовані в Одесі, Львові, Харкові, Нікополі, Дніпропетровську, Золотоноші.

Енергетичне машинобудування спеціалізується на виробництві парових гідравлічних турбін, генераторів, дизельних моторів, устаткування для атомних електростанцій, електроапаратури і кабелю. Центрами цієї галузі є Харків, Київ, Дніпропетровськ, Мелітополь, Тернопіль, Полтава, Нова Каховка.

Загальне машинобудування об'єднує транспортне (без автомобільного) і сільськогосподарське (без тракторного) виробництво промислового та будівельного обладнання.

Транспортне машинобудування представлене виробництвом тепловозів (Луганськ і Харків), промислових електровозів (Дніпропетровськ), вантажних вагонів (Кременчуг, Дніпродзержинськ, Київ), розвинутим морським та річковим суднобудуванням (їх центрами є Миколаїв, Одеса, Херсон, Керч, Севастопіль, Іллічевськ, Маріуполь).

Сільськогосподарське машинобудування орієнтується на райони виробництва сільськогосподарської продукції. Найбільшим центром с/г машинобудування є Харків (мотори для самохідних комбайнів), Одеса (тракторні плуги), Кіровоград (сівалки), Дніпропетровськ і Тернопіль (бурякозбиральні комбайни), Херсон (кукурудзозбиральні та зернові комбайни).

До середнього машинобудування відносять автомобілебудування, літакобудування, тракторобудування та верстатобудування.

Автомобільні заводи України випускають автобуси (Львів), великовантажні автомашини (Кременчуг), легкові автоомобілі (Запоріжжя, Луцьк, Сімферополь, Іллічевськ), автомобільні мотори (Мелітополь).

Авіаційна промисловість набула розвитку в Києві та Харкові, де виробляють транспортні та пасажирські літаки.

Розміщення тракторобудування орієнтується в основному на споживача. Центрами тракторобудування є Харків, Дніпропетровськ, Вінниця, Мелітополь і Кіровоград. Підприємства для виробництва деталей і запасних частин для тракторів розташовані у Кременчуці, Києві, Сімферополі, Одесі, Луганську, Білій Церкві.

Верстатобудування орієнтується на райони і центри з розвиненим машинобудуванням, науково-дослідною і конструкторською базою. Виробництво верстатів зосереджено в Києві, Харкові, Дніпропетровську, Одесі Запоріжжі, Львові, Житомирі.

Виробництво високоточних механізмів, приладів та інструментів, металевих виробів та заготовок орієнтується тільки на райони високої технічної культури. Галузь відзначається мінімальною металомісткістю.

Найбільшими центрами виробництва телевізорів є Львів, Київ, Харків, Сімферополь; електронно-обчислювальних машин – Київ; приладобудування та інструментів – Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Донецьк, Запоріжжя, Львів. Частина приладів та інструментів, виготовлених на підприємствах України, вивозять за її межі.

ТЕМА 9.

АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ

1. Сутність агропромислового комплексу та його роль в народному господарстві.

2. Форми територіальної організації АПК.

3. Сільське господарство та його структура.

4. Територіальна структура АПК України.

1. . Сутність агропромислового комплексу та його роль в народному господарстві.

Агропромисловий комплекс – сукупність галузей народного господарства, що зайняті виробництвом продукції сільського господарства, її зберіганням, переробкою і доведенням до споживача. Агропромисловий комплекс (АПК) значною мірою визначає соціально-економічний розвиток країни, рівень життя населення, його забезпечення продуктами харчування, а промисловість – сільськогосподарською сировиною. Вирішення продовольчої проблеми здійснюється переважно в АПК. Саме через це він є важливою ланкою економіки і мусить мати пріоритетний розвиток.

Продуктивні сили агропромислового комплексу (АПК) України досить потужні. У ньому зосереджено приблизно третину основних виробничих фондів країни, стільки ж працівників (до 5 млн. осіб), але створюється лише третина національного доходу, що засвідчує низький показник віддачі залученого капіталу в АПК, оскільки продуктивна сила виражається не лише кількістю капіталу, а і його віддачею.

Сучасний АПК України є складним комплексом, де економічно, технологічно та організаційно взаємопов'язані багато галузей і виробництв. АПК має складну функціональну і галузеву структуру. До його складу входять такі сфери :

1) сільськогосподарське виробництво, тобто сектори рослинництва і тваринництва, які створюють сировинну базу АПК;

2) галузі, які створюють матеріально-технічну основу системи АПК, тобто сільськогосподарське машинобудування, виробництво засобів захисту рослин, мінеральних добрив, комбінованих кормів, тари, спеціального устаткування та ін.;

3) галузі, які переробляють сільськогосподарську сировину в готові продукти харчування, одяг, взуття, тобто харчова і легка промисловості;

4) виробнича і соціальна інфраструктура, тобто транспорт, матеріально-технічне постачання, інженерні споруди, які забезпечують заготівлю, складування і зберігання сільськогосподарської продукції, інформаційне забезпечення, спеціалізовану торгівлю, житлово-комунальне господарство, культурне та медично-оздоровче обслуговування.

За виробничою ознакою до складу АПК входять продовольчий комплекс і непродовольчий.

Продовольчий комплекс – це сукупність галузей, пов'язаних з виробництвом продуктів харчування рослинного і тваринного походження.

До **непродовольчого комплексу** належать галузі, пов'язані з виробництвом товарів широкого вжитку із сировини рослинного і тваринного походження та галузі легкої промисловості, які займаються первинною переробкою сільськогосподарської сировини.

2. Форми територіальної організації АПК.

Територіальна структура АПК формується на конкретній території у вигляді різних форм агропромислової інтеграції. **Агропромислова інтеграція** - це процес посилення виробничих зв'язків і органічного поєднання сільського господарства з суміжними галузями, що займаються обслуговуванням сільського господарства і доведенням його продукції до споживача. У науковій літературі виділяють **локальні** і **регіональні** АПК. **Локальні АПК** сформувалися на порівняно невеликих територіях на основі поєднання агропромислових підприємств по переробці продукції і мають найнижчий ступінь інтеграції. Локальні форми АПК є найбільш поширеними. Серед них виділяють :

агропромисловий пункт - локальна форма АПК, яка об'єднує в пункті переробку кількох видів сільськогосподарської сировини;

агропромисловий центр - локальна форма АПК, яка здійснює переробку кількох видів сільськогосподарської сировини, а більшість населення обслуговує його виробництво;

агропромисловий куц - локальна форма АПК, яка характеризується компактним розташуванням на невеликій території агропромислових центрів і пунктів з їх сировинними зонами;

агропромисловий вузол – складне територіальне агропромислове утворення, система компактно розташованих агропромислових пунктів, центрів і куців навколо адміністративного обласного чи районного центру.

Розміщення і взаємодія локальних АПК на території певної адміністративної одиниці обумовлюють формування відповідного

регіонального АПК. Регіональні (територіальні) АПК можуть включати територію країни, автономної республіки, області чи адміністративного району.

У межах природно-кліматичних зон виділяють зональні АПК, які формуються під впливом природних умов відповідної зони. Вони розташовані у межах Полісся, Лісостепу і Степу України.

3. Сільське господарство та його структура.

Сільське господарство є другою після промисловості сферою матеріального виробництва. У ньому зосереджено майже 25% основного виробничого капіталу, 20% усіх зайнятих в економіці, створюється 20% національного продукту. Загалом ці дані засвідчують низьку ефективність не лише сільського господарства, а й усієї національної економіки. У країнах з розвинутою ринковою економікою у сільськогосподарському секторі трудиться 3—5% від усіх працюючих, які створюють 4—6% валового національного продукту, повністю забезпечують власні продовольчі потреби і значну частину продовольства експортують. Це свідчить, що у цих країнах розвинута сфера послуг — понад 50% ВВП та промисловість — 30% ВВП. В Україні сільське господарство є однією з важливих сфер матеріального виробництва, але не забезпечує національних потреб у продовольстві.

Сільському господарству властиві такі особливості:

- основним засобом виробництва є земля, наділена родючістю;
- рослини і тварини одночасно є і засобами, і предметами праці;
- для сільського господарства характерні природні цикли виробництва.

Сільськогосподарське виробництво потребує інституційних і економічних умов, які б регулювали відносини власності, забезпечували високоефективне виробництво і реалізацію продукції. Сільськогосподарські виробники повинні стати повноправними суб'єктами ринку.

Земельний фонд України становить 60,4 млн. га, з яких 41,9 млн. га — сільськогосподарські угіддя, тобто землі, які безпосередньо використовуються у сільськогосподарському виробництві. Майже 30% земельних ресурсів — ліси та лісові садження, болота, піски, шляхи та як.

До сільськогосподарських угідь відносять: рілля — 33 млн. га (79,3%), пасовища — 5,3 млн. га (12,9%), сіножаті — 2,2 млн. га (5,4%), багаторічні насадження — 1 млн. га (2,4%).

Забезпеченість земельними ресурсами в Україні досить висока і становить 0,65 га на душу населення (в Європі — 0,26 га,; в світі в цілому -

0,29га на душу населення). Найзабезпеченішими Херсонська, Миколаївська, Кіровоградська області, де на душу населення припадає 1,3—1,4 га орних земель, найменш забезпечені ріллею в розрахунку на душу населення Закарпатська (0,15га), Львівська (0,29га) Івано-Франківська (0,26га), Чернівецька (0,3га) області. Землі України відзначаються високою родючістю, понад 55% їх складають чорноземи.

У структурі сільського господарства виокремлюють дві основні галузі — рослинництво і тваринництво.

Рослинництво охоплює зернове господарство, виробництво технічних культур, картоплярство, овочівництво, баштанництво, плодівництво; тваринництво — скотарство, свинарство вівчарство і козівництво, птахівництво та як.

Тваринництво – ця галузь яка забезпечує споживчий ринок основними продуктами харчування — м'ясом, молоком, молочними продуктами, яйцями, а також сировиною для легкої промисловості. До продуктивного тваринництва, належать скотарство, свинарство, птахівництво. Дещо меншим є потенціал ставкового рибництва.

Розвиток і розміщення тваринництва значною мірою визначається наявністю кормової бази, оскільки приблизно половина затрат цієї галузі пов'язана з формуванням структури кормів для тварин. Кормову базу забезпечують природні кормові угіддя, відходи переробки сільськогосподарської продукції, харчової промисловості, комбікормова промисловість.

Провідною галуззю тваринництва у всіх природно-економічних зонах України є скотарство.

4. Територіальна структура АПК України.

В Україні за природно-кліматичними ознаками виділяють кілька зональних АПК: Поліський, Лісостеповий, Степовий, АПК гірських і Передгірських районів.

Поліський АПК сформувався в межах Українського Полісся і охоплює частину Волинської, Рівненської, Київської, Чернігівської, Сумської областей. Його спеціалізація — молочно-м'ясне скотарство, картоплярство і частково зернове господарство.

Лісостеповий АПК сформувався в межах Лісостепової природно-економічної зони України. До нього належать частина Львівської та Чернівецької областей, східна частина Івано-Франківської, Тернопільська, Хмельницька, північна частина Кіровоградської, Черкаська, Полтавська, Південні частини Волинської, Київської, Житомирської і Сумської областей.

Спеціалізація — виробництво цукрових буряків, зерна, скотарство та свинарство, розвинутим є виробництво картоплі, овочів, соняшнику, м'яса птиці.

Степовий АПК сформувався у Степовій природно-економічній зоні, охоплює Одеську, Миколаївську, Херсонську, Південь Кіровоградської, Дніпропетровську, Запорізьку, Донецьку, Луганську області, південно-східні райони Автономну Республіку Крим. Його спеціалізація — виробництво зерна, соняшнику, скотарство, виноградарство, овочівництво, свинарство, вівчарство і птахівництво.

АПК гірських і передгірських районів охоплює райони (Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької областей та півдня Криму і спеціалізується на вівчарстві та скотарстві.

Отже: Українське сільське господарство може розвинути тільки на основі радикальних реформ власності на землю, капітал, продукцію, використовуючи сучасні, визнані у світі форми організації виробництва, широко впроваджуючи ресурсозберігаючі технології.

ТЕМА 10.

ПОНЯТТЯ РЕГІОНУ, РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

1.Сутність економічного району та об'єктивний характер його формування.

2.Мета та завдання державної регіональної економічної політики.

3.Основні принципи державної регіональної економічної політики.

4.Механізм реалізації державної регіональної економічної політики та його складові.

1. Сутність економічного району та об'єктивний характер його формування.

У класичному розумінні “економіка” – це наука про вміння раціонально вести домашні справи. У нашому випадку таким домом є регіон, що представляє собою народне господарство в мініатюрі.

Регіон - це територія, яка відрізняється від інших територій сукупністю своїх елементів і характеризується єдністю, взаємопов'язаністю складових і цілісністю. У такому формуванні термін „регіон” є синонімом терміна „район”.

Основою формування економічних районів є територіальний поділ праці, який зумовлює виробничу спеціалізацію окремих територій і розвиток міжрайонної кооперації. Об'єктивними умовами виділення і розвитку економічних районів виступають наявні природні ресурси, особливості економіко-географічного положення території, чисельність населення, виробничий потенціал та рівень господарського освоєння території. Формування економічних районів пов'язано із способом виробництва, рівнем розвитку і особливостями розміщення ПС.

Основний вклад в розробку наукових основ економічного районування внесли такі економісти, як М.М.Баранський, М.М.Колосовський, П.М. Алампієв, Л.Я. Зіман, В. Поповкін, К.Г. Воблий та ін.

За визначенням П.М. Алампієва, *економічний район* – це географічно цілісна територіальна частина народного господарства країни, яка має свою виробничу спеціалізацію, міцні внутрішні економічні зв'язки і нерозривно зв'язана з іншими частинами суспільного територіального поділу праці. Є і інші визначення поняття економічного району. Спільними для них є такі ознаки: територіальна цілісність, спеціалізоване господарство, його комплексність, тісні внутрірайонні та міжрайонні економічні зв'язки та особливість економіко-географічного положення.

З поняттям „регіон” пов’язаний термін “регіональна економіка” – це науковий напрямок, що вивчає закономірність РПС та районів. Поняття „регіональна економіка” та „РПС” близькі за змістом.

2. Мета та завдання державної регіональної економічної політики.

В період розбудови незалежної правової держави розширюються функції і завдання регіонів щодо раціонального використання природних ресурсів, забезпечення зайнятості населення та розвитку зовнішньоекономічних зв’язків. Від того, наскільки оптимально поєднуються інтереси держави і окремих регіонів, залежить збалансованість розвитку народногосподарського комплексу.

Пріоритетними напрямками регіональної економічної політики є вирішення демографічних, екологічних, виробничих проблем, що сприятиме загальному економічному піднесенню регіонів.

Кабінет Міністрів України розробив та вніс на розгляд Верховної Ради України проект Закону України „Про концепцію державної регіональної політики ”, згідно з якою ця політика являє собою *систему заходів організаційного, правового та економічного характеру, що здійснюється державою у сфері регіонального розвитку країни відповідно до її поточних і стратегічних цілей.*

Головне спрямування заходів ДРЕП – це забезпечення раціонального використання природних ресурсів регіонів, нормалізація життєдіяльності населення, досягнення екологічної безпеки та вдосконалення територіальної структури економіки.

Об’єктами регіональної економічної політики можуть бути різні адміністративно-територіальні утворення або їх сукупність, а *суб’єктами* – органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, які виконують функції щодо забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів.

Державна регіональна економічна політика ґрунтується на положеннях Конституції України, закону України „Про місцеве самоврядування в Україні” та інших нормативно-правових актів.

Головною метою ДРЕП є збільшення національного багатства країни на основі підвищення соціально-економічного розвитку регіонів, ефективного використання їх природно-ресурсного та науково-технічного потенціалу, раціоналізації систем розселення та досягнення внутрірегіональної збалансованості.

На основі визначеної мети обґрунтовуються основні завдання ДРЕП :

1) структурна перебудова економіки промислових регіонів і центрів з надмірною концентрацією підприємств важкої індустрії та складною екологічною обстановкою;

2) активізувати діяльність щодо створення нових робочих місць у споживчій сфері, організаціях ринкової інфраструктури, малому та середньому підприємстві виробничій сфері, що дозволить забезпечити працевлаштування осіб, які вивільняються з промислових підприємств та підвищити рівень зайнятості населення у сфері обслуговування;

3) поліпшення демографічної ситуації у регіонах України на основі покращення соціально-побутових умов життя населення та здійснення заходів, щодо підтримки сімей з дітьми та найменш захищених верст населення;

4) у виробничій сфері розвивати експортні та імпортозамінні виробництва у регіонах, де для цього є сприятливі умови, це дасть можливість вдосконалити структуру експорту держави і розширити зовнішньоекономічні зв'язки;

5) подальший розвиток сільськогосподарського виробництва на основі удосконалення його спеціалізації та підвищення рівня інтенсифікації для нарощування експортного потенціалу, комплексної інтеграції переробних галузей з виробництвом с/г продукції та сировини;

6) повніше використовувати рекреаційні ресурси Криму, районів узбережжя Чорного та Азовського морів, Карпат, а також сприятливих за кліматичними та природними факторами районів Волинської, Вінницької, Полтавської, Черкаської областей для формування в майбутньому високорозвинутих рекреаційно-туристичних та оздоровчо-лікувальних комплексів державного і міжнародного значення.

3. Основні принципи державної регіональної економічної політики.

Сучасна державна регіональна економічна політика України керується такими основними принципами:

1) визначення і дотримання загальнодержавних пріоритетів та забезпечення органічної єдності завдань щодо соціально-економічного розвитку країни та розвитку продуктивних сил регіону;

2) правове забезпечення економічної самостійності регіонів на основі розмежування повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування та підвищення їх відповідальності щодо вирішення завдань життєзабезпечення і комплексного розвитку територій;

3) дотримання вимог екологічної безпеки при реформуванні старих і розміщенні нових підприємств;

4) досягнення економічного і соціального ефекту за рахунок використання переваг територіального поділу праці, раціонального природокористування і розвитку міжрегіональних зв'язків.

4. Механізм реалізації державної регіональної економічної політики та його складові.

Механізм реалізації державної регіональної економічної політики – це система конкретних економічних важелів та організаційно-економічних засобів, за допомогою яких здійснюється державний вплив на просторову організацію суспільства, забезпечується соціально-економічний розвиток регіонів і вдосконалюється структура їхнього господарського комплексу.

Основними складовими механізму ДРЕП України, які визначені діючими нормативними документами, виступають :

- відповідна законодавчо-нормативна база;
- бюджетно-фінансове регулювання регіонального розвитку;
- прогнозування і програмування;
- розвиток різних форм територіальної організації продуктивних сил (створення спеціальних економічних зон, міжрегіональне та прикордонне співробітництво).

Законодавча база є першоосновою механізму ДРЕП. Вона визначає взаємовідносини держави і регіонів, які спрямовані на підвищення економічної самостійності територій, координує діяльність місцевої влади, розвиток інфраструктурних об'єктів місцевого та загальнодержавного призначення та формування централізованих і регіональних фондів різного цільового призначення.

В регіональній економічній політиці використовуються такі методи прямого економічного регулювання, як:

- цільове фінансування;
- пряма фінансова допомога;
- надання субсидій.

Державні органи управління можуть впливати на регіональний розвиток через такі заходи, як:

- надання податкових пільг для розвитку наукомістких виробництв;
- створення акціонерних товариств для завершення раніше розпочатого будівництва;

- надання регіонам інвестиційних премій за спорудження об'єктів, що дозволяють покращити структуру економіки регіону, працевлаштувати вивільнених працівників і поліпшити екологічну ситуацію.

Розвиток різних форм територіальної організації продуктивних сил дасть змогу ефективно вирішувати проблему забезпечення незайнятого населення робочими місцями. Для досягнення збалансованого розвитку господарства певної території необхідно сприяти формуванню регіональних центрів малого і середнього бізнесу, створенню різних типів спеціальних вільних економічних зон, центрів активної науково-технічної діяльності.

Формування спеціальних економічних зон в Україні дасть змогу збільшити надходження іноземних інвестицій, створити сучасну виробничу, транспортну та ринкову інфраструктуру, підвищити ефективність використання природних ресурсів.

ТЕМА 11.

МЕТОДОЛОГІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУВАННЯ ТА ЕКОНОМІЧНІ РАЙОНИ УКРАЇНИ.

1. **Економічне районування та його методологія.**
2. **Сучасна мережа економічних районів України.**
2. **Основні районоутворюючі фактори.**
3. **Принципи і критерії виділення великих економічних районів.**

1. Економічне районування та його методологія.

Економічне районування – це науково обґрунтований поділ території країни на економічні райони, що сформувалися історично або формуються в процесі розвитку продуктивних сил на основі поділу праці. Територіальний поділ праці є основою формування економічних районів.

Існує кілька принципів економічного районування: історико-географічний, економіко-географічний і соціально-економічний.

Історико-географічний принцип використовувався у перших спробах економічного поділу держави ще в ХІХ ст..

На основі *економіко-географічного* принципу підставою відокремлення районів є природно-географічні чинники і господарська спеціалізація територій.

За *соціально-економічним* принципом підставою відокремлення економічних районів є великий населений пункт, який визначає головні функції та просторову організацію виробництва певної території.

На основі цих принципів українські вчені обґрунтовують певні системи економічних районів. Наприклад, Ф.Заставний на основі другого принципу рекомендує відокремити три великі економічні райони – Східний, Західний і Південний. О.Шаблій на основі третього принципу виділив шість районів – Центральний, Західний, Північно-Східний, Центрально-Східний, Східний і Південний. Є і інші класифікації економічних районів.

2. Сучасна мережа економічних районів України.

Економічне районування України на державній організаційній основі розпочалося з 1921 року комісією Держплану Росії під керівництвом І.Г.Олександрова.

Перша спроба виділення економічних районів на Україні була невдалою. За проектом Держплану її територія була поділена на два великих райони: Південний – гірничопромисловий і Південно-Західний – в основному

сільськогосподарський. Однак Уряд України не прийняв такого поділу, внаслідок чого пізніше Держплан СРСР виділив Україну як єдиний економічний район.

Тільки в післявоєнний період, коли в основному стабілізувався адміністративно-територіальний поділ і були визначені майже всі сучасні області України, а також завершилось об'єднання території України з її західними землями і Кримом, розпочалась науково обґрунтована розробка мережі економічних районів.

Початок її було зроблено в 1952 р. вченими під керівництвом академіка К.Г. Воблого. В основу виділених ними районів було покладено об'єднання адміністративних областей, які визначалися спільністю економіко-географічного положення, особливостями формування господарства у минулому і сучасною його спеціалізацією. Вони виділили п'ять економічних районів: Центральний, Південно-Східний, Північно-Східний, Південно-Західний, Західний.

В 1957р. у зв'язку з переходом від галузевого до територіального планування розвитку народного господарства СРСР була затверджена нова мережа, за якою було виділено 11 економічних районів.

У 1960р. їх кількість була збільшена до 14.

А в 1962р., у зв'язку з подрібненістю території України економічними районами та значним збільшенням управлінського апарату Держплан України укрупнив райони і зменшив їх кількість з 14 до 7.

Така мережа економічних районів існувала до 1990 року. Після розпаду СРСР, в умовах переходу України до ринкової економіки і самостійного економічного розвитку стара мережа економічних районів втратила своє призначення.

В 90-х роках вченими України запропоновано кілька варіантів удосконалення мережі економічних районів. Однак їх основним недоліком було недостатнє наукове обґрунтування та неповне врахування реально існуючих економічних взаємозв'язків.

Враховуючи необхідність здійснення державної регіональної економічної політики, Кабінет Міністрів України у 1998р. вніс на розгляд до Верховної Ради України проект закону України „Про концепцію державної регіональної економічної політики”, в якому була визначена мережа економічних районів України в такому складі:

- **Донецький** (Донецька, Луганська області);
- Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області);
- **Східний** ((Полтавська, Сумська, Харківська області);

- *Центральний* (Київська, Черкаська області, м.Київ);
- *Поліський* (Волинська, Житомирська, Рівненська, Чернігівська області);
- *Подільський* (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області);
- *Причорноморський* (Одеська, Миколаївська, Херсонська області, Автономна республіка Крим, м. Севастополь);
- *Карпатський* (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька області).

3. Основні районоутворюючі фактори.

На формування економічних районів впливають природні, економічні та історичні фактори. Основними серед них є економічні.

Головним районоутворюючим фактором у кожній країні є суспільний територіальний поділ праці, який є результатом дії загального економічного закону суспільного поділу праці.

Територіальний поділ праці проявляється у господарській спеціалізації окремих частин території країни на різних видах виробничої діяльності відповідно до їх природних умов та наявних трудових та інших ресурсів.

Другим важливим районоутворюючим фактором, який є похідним від територіального поділу праці, є територіально-виробничі комплекси (ТВК). Територіальний поділ праці веде до формування галузей спеціалізації окремих територій, які, в свою чергу, обумовлюють склад галузей, що їх обслуговують і доповнюють. Це приводить до виникнення ТВК.

Територіально-виробничий комплекс – це взаємозумовлене поєднання підприємств на певній території, за якого ефект досягається завдяки вдалому добору підприємств згідно з природними та економічними умовами. Прикладом таких комплексів можуть бути молокозаводи, розташовані в сільській місцевості та цукрові заводи з їх сировинними зонами і взаємопов'язаним з ними тваринництвом.

До основних районоутворюючих факторів належать також і найбільші міста країни, які являються регіональними і індустріальними центрами із зонами економічного тяжіння до них периферійних територій. Наприклад, на Україні такими центрами є Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Одеса, Львів та Київ.

Велике районоутворююче значення мають особливості економіко-географічного положення території району. Вони значною мірою впливають на формування спеціалізації його господарства.

На утворення економічного району великий вплив мають природні умови і ресурси – це основа розвитку і спеціалізації сільського господарства та промисловості району.

Районоутворююче значення мають основні форми територіальної організації виробництва – промислові центри, промислові вузли, одnogалузеві і багатogалузеві промислові райони, локальні, районні та обласні агропромислові комплекси, які разом з транспортним комплексом та інфраструктурою об'єднуються в народногосподарський комплекс економічного району.

Важливу роль у формуванні економічних районів відіграє транспорт. Наявність розвинутої транспортної мережі на певній території впливає на темпи формування економічного району, забезпечує здійснення широких міжрайонних економічних зв'язків.

Значний вплив на формування економічних районів має національно-політичний устрій та адміністративно-територіальний поділ країни. Адміністративні центри районів і областей, в умовах перехідної економіки, як правило, стають і важливими економічними центрами, створюють свої зони впливу на навколишню територію і цим також зв'язують її в єдине ціле.

4. Принципи виділення великих економічних районів.

До основних принципів виділення великих економічних районів належать такі:

1) економічний район повинен бути великою економічно цільною територією, на якій є значні природні ресурси, необхідні для визначення його господарської спеціалізації і забезпечення сучасного і перспективного розвитку;

2) розміри територій великих економічних районів повинні відповідати вимогам скорочення перевезення масових вантажів в межах району до економічно доцільних відстаней;

3) економічний район повинен являти собою виробничо-економічну територіальну єдність, яка створюється розвиненими внутрішніми виробничими зв'язками, і мати спеціалізацію господарства у масштабі країни;

4) на території економічного району повинен бути сформований достатньо потужний народногосподарський комплекс, основу якого становлять територіальні виробничі комплекси;

5) при виділенні економічного району необхідно враховувати економіко-географічне положення території і його вплив на спеціалізацію та особливості розміщення продуктивних сил;

б) до складу великих економічних районів повинні повністю включатися території адміністративних областей, автономних республік без порушення їх меж.

Подальший розвиток теорії і практики економічного районування в Україні дасть змогу вдосконалювати мережу економічних районів України.

ТЕМА 12.

МЕТОДИ ЕКОНОМІЧНОГО ОБГРУНТУВАННЯ РОЗВИТКУ І РОЗМІЩЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ ЕКОНОМІЧНИХ РАЙОНІВ.

1. Основний метод економічного обґрунтування розвитку і розміщення продуктивних сил країни та економічних районів.

2. Основи районного планування.

3. Характеристика показників, що узагальнюють розвиток та розміщення виробництва.

1. Основний метод економічного обґрунтування розвитку і розміщення продуктивних сил країни та економічних районів.

Основним методом економічного обґрунтування розвитку і розміщення продуктивних сил країни та її економічних районів є вироблення *територіальних схем*. Це – передпланові (прогнозовані) наукові дослідження економічного розвитку окремих територіальних одиниць. У них визначаються завдання і основні показники економічного і соціального розвитку регіонів, забезпечення комплексного використання природних ресурсів, розв'язання економічних, соціальних та екологічних проблем. Схеми розробляються колективами наукових і науково-дослідних інститутів та проектних організацій. Вони необхідні для ефективного прогнозування розвитку і розміщення економіки районів.

Територіальні схеми складаються з таких розділів:

1) аналіз сучасного стану економічного й соціального розвитку і розміщення продуктивних сил регіону;

2) оцінка природних, економічних і соціальних передумов подальшого розвитку продуктивних сил та їх розміщення;

3) обґрунтування основних напрямків виробничої спеціалізації і колективного розвитку господарства регіону;

4) обґрунтування розміщення продуктивних сил у межах економічного району;

5) оцінка ефективності передбачуваних напрямків і пропозицій подальшого розвитку й розміщення продуктивних сил та основні висновки.

На першому етапі аналізують рівень соціального та економічного розвитку за попередні роки, встановлюють відповідність досягнутого рівня розвитку продуктивних сил, виявляють диспропорції, негативні процеси та явища та проблемні питання розвитку.

У розділі аналізують показники:

- фондоозброєності, фондівдачі, продуктивності праці в галузях господарства;
- виробництва основних видів продукції в натуральних величинах;
- капітальних вкладень, співвідношення темпів зростання заробітної плати і продуктивності праці, ефективності капітальних вкладень і матеріальних витрат; рентабельності, зменшення частки ручної праці;
- особливості міжрайонних і внутрірайонних зв'язків.

Крім основних техніко-економічних і екологічних показників необхідно проаналізувати соціальний розвиток регіону та рівень життя населення. Для цього використовують показники реальних доходів населення, зміни в структурі споживання продовольчих і непродовольчих товарів, забезпечення житлом, об'єктами культурно-побутового призначення, охорони здоров'я, освіти, дошкільними закладами.

Одночасно оцінюють територіальну структуру господарства (формування на території ТВК, промислових районів та вузлів і інших форм територіальної організації), визначають науковий потенціал, розміщення різноманітних наукових закладів, їх відповідність виробничій спеціалізації регіону, кількість і характеристику наукових кадрів.

Виявляють диспропорції й недоліки у розміщенні продуктивних сил, резерви й можливості вдосконалення перспективного розвитку регіону.

На другому етапі вивчають природні передумови, які характеризують стан земельних, водних, лісових, мінеральних, енергетичних і трудових ресурсів.

Усі ресурси визначають за допомогою балансового методу, тобто для усіх видів ресурсів виробляють спеціальні територіальні баланси, в яких враховуються наявні ресурси, потреба в них і напрями використання.

На третьому етапі опрацьовуються основні напрями подальшого розвитку економічного району. Основним завданням цього етапу є визначення структури і спеціалізації господарства регіону.

Структуру господарства визначають, використовуючи показники частки окремих галузей у загальному виробництві.

Для оцінки ефективності спеціалізації конкретної території розраховують коефіцієнти спеціалізації, локалізації, міжрайонної товарності, душові показники.

Одержання дешевого продукту в районах з найсприятливішими природними та економічними умовами спричиняє спеціалізацію районів.

Загальний рівень спеціалізації району визначають за формулою:

$$C = P_v / P \cdot 100 \%$$

де **С** – загальний рівень спеціалізації регіону;

Р – сукупний суспільний продукт, створений у районі, у вартісному вираженні;

Рв – частина сукупного суспільного продукту району, що вивозиться за його межі (у вартісному вираженні).

Галузі спеціалізації району – це галузі промислового і сільськогосподарського виробництва, які виготовляють товарну продукцію для обміну з іншими районами або для експорту її в інші країни. Це галузі, які економічно доцільно розвивати в умовах того чи іншого конкретного району з найвищою ефективністю для господарства.

Галузі спеціалізації обчислюють за допомогою коефіцієнта локалізації, коефіцієнта виробництва продукції на душу населення і коефіцієнта міжрайонної товарності.

Коефіцієнт локалізації або концентрації даного виробництва (**Кл**) обчислюється за формулою :

$$\mathbf{Кл} = (\mathbf{Гр} : \mathbf{Пр})(\mathbf{Гк} : \mathbf{Пк})$$

де **Гр** - показник галузі регіону (за ВП, вартістю ОФ);

Гк - аналогічні показники для країни;

Пр - загальний показник промисловості регіону (за ВП, вартістю ОФ);

Пк - аналогічний показник для промисловості країни.

Ліва частина співвідношення показує частку галузі у промисловому виробництві регіону, права – частку цієї галузі у промисловості країни.

Кл=1, коли обидві частини рівні, тобто коли частка галузі у промисловості регіону та країни однакові. Це означає рівномірну концентрацію галузі у регіоні.

Якщо **Кл** $>$ **1**, то концентрація промисловості на території вища за середнє значення.

Коефіцієнт виробництва на душу населення (Кд) обчислюється за формулою :

$$\mathbf{Кд} = (\mathbf{Гр} : \mathbf{Гк})(\mathbf{Нр} : \mathbf{Нк})$$

де **Гр** - показник галузі регіону (за ВП, вартістю ОФ);

Гк - показник галузі країни;

Нр - населення регіону;

Нк - населення країни.

Ліве співвідношення характеризує розвиток галузі в регіоні стосовно країни, а праве – це частка населення регіону у всьому населенні країни.

Коли $K_d = 1$, це свідчить про рівномірний розподіл даної галузі у регіоні відносно населення. Якщо $K_d > 1$, то дана галузь сконцентрована у регіоні більше, ніж у середньому по країні. Чим більше значення K_d , тим вищий рівень концентрації галузі на території.

Коефіцієнт міжрайонної товарності (K_{mt}) дає можливість оцінити потенціал району, а точніше визначити його місце в товарообміні:

$$K_{mt} = \frac{V_{viv.p}}{V_{vir.p}}$$

де **$V_{viv.p}$** - вартість продукції даної галузі району, що вивозиться за його межі;

$V_{vir.p}$ - загальна вартість продукції, що виробляється у регіоні.

Для галузей спеціалізації K_l та $K_d > 1$. Розмір коефіцієнта свідчить про ступінь спеціалізації району щодо виробництва того чи іншого виду продукції. Ці коефіцієнти можуть сягати значення $K_l > 2$, що свідчить про високу товарність даної галузі.

Обґрунтування виробничої спеціалізації господарства району здійснюють у кількох варіантах за окремими стадіями. Спочатку спеціалізацію визначають з урахуванням особливостей і оцінки природно-ресурсного потенціалу і соціально-економічних умов регіону. Потім розрахунки уточнюють на основі галузевих і міжгалузевих економічних розрахунків – територіальних балансів.

На основі балансових розрахунків визначають нестачу деяких видів ресурсів, обґрунтовують можливості та ефективність їх ввезення (вивезення) або імпорту (експорту) з інших районів і країн, а також можливі заміни менш дефіцитними ресурсами.

Нарешті вибираємо найоптимальніший варіант за мінімумом приведених витрат:

$$\Sigma V_{пр.} = \Sigma C + E_n \cdot K$$

де **$V_{пр.}$** – приведені витрати;

C - собівартість продукції;

E_n - нормативний коефіцієнт ефективності капітальних вкладень;

K - капітальні вкладення.

У приведених витратах враховують витрати не тільки на виробництво, а й на охорону природного середовища.

На четвертому етапі розглядають питання взаємопов'язаного розміщення підприємств різних галузей господарства на території району з перспективою формування і розвитку територіально-виробничих комплексів, виділяють території, на яких не можливе розміщення деяких підприємств,

або, навпаки. У кожному ТВК розробляють схеми його формування і розвитку з урахуванням загальних досліджень регіональних схем.

Цей етап сприяє подальшому обґрунтуванню основних напрямів комплексного економічного і соціального розвитку окремих територіальних комплексів у межах економічних структур району.

На основі цих досліджень формують перелік найважливіших територіальних проблем регіону, для яких необхідні цільові комплексні територіальні програми та інші методи регулювання.

На кінцевому етапі визначають основні показники розвитку й розміщення ПС району за рекомендованим варіантом: населення, трудові ресурси, сукупний суспільний продукт, національний доход, структуру господарства, капітальні вкладення, основні виробничі фонди, темпи зростання, товарну, чисту продукцію на та основні показники розвитку промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту, невиробничої сфери; важливі об'єкти нового будівництва, зрушення в РПС і регіоні. Формують основні висновки про розвиток господарства регіону, оцінюють економічний ефект від удосконалення територіальної організації ПС.

2. Основи районного планування.

Районне планування – це комплексний метод, що застосовується при проектуванні розміщення виробництва на рівні регіону, а не окремого підприємства. Основою для районного планування є прогноз розвитку національної економіки і Генеральна схема дослідження продуктивних сил України.

Основна мета районного планування – комплексне розміщення всіх галузей виробництва і невиробничої сфери в районі нині і на перспективу з урахуванням районного використання території для підвищення продуктивності суспільної праці, зниження вартості будівництва і витрат виробництва при одночасному поліпшенні умов праці, побуту і відпочинку населення.

Основні завдання районного планування :

- 1) раціональне розміщення промислових об'єктів з погляду максимального наближення їх до джерел сировини, палива, районів споживання, що знизить витрати на перевезення матеріалів і готових виробів;
- 2) раціональне розміщення населення і наближення його до місць праці і помешкання з метою створення належних санітарно-гігієнічних умов життя;

- 3) раціоналізація транспортної мережі з метою організації внутрішніх і зовнішніх перевезень вантажів і пасажирів;
- 4) комплексне розміщення об'єктів інженерного забезпечення території: водопроводу, каналізації, енергопостачання;
- 5) комплексний розвиток усіх галузей народного господарства району;
- 6) раціональне розміщення зон масового відпочинку населення з урахуванням місцевих природних і рекреаційних ресурсів;
- 7) забезпечення охорони навколишнього середовища при новому будівництві або реконструкції старих підприємств;
- 8) максимальне використання місцевих природних ресурсів при організації баз будівельної індустрії;
- 9) раціональне зонування території при організації її функціонального використання;
- 10) комплексне використання природних умов і ресурсів з метою їх раціональної експлуатації.

Розробка схем районного планування ґрунтується на таких принципах:

- наближення виробництва до джерел сировини, палива, районів споживання продукції, що сприятиме раціональному використанню транспорту і зниженню транспортних витрат;
- забезпечення правильного територіального поділу праці між економічними районами завдяки чіткій спеціалізації виробництва і комплексного розвитку народного господарства;
- зближення сільськогосподарського виробництва з промисловим завдяки формуванню різногалузевих АПК, створенню в аграрних районах нових міст і промислових вузлів;
- досягнення найповнішої а раціональнішої зайнятості населення з урахуванням регіональної демографічної ситуації;
- забезпечення екологічного обґрунтування нового будівництва або реконструкції старих об'єктів.

На основі районного планування розробляють схеми і проекти районних планів. Вони є основою для вибору майданчиків промислових підприємств, житлового, культурного і побутового будівництва, а також інженерних споруд, мереж транспортних засобів розташованих у межах району.

Основною інформаційно-статистичною базою для схем і проектів районних планів є прогноз розвитку економіки області, економічного району, країни.

Основними видами районно планування є планування промислових районів і вузлів, сільських адміністративних районів, районів великих міст, а також санаторно-курортних районів.

3. Характеристика показників, що узагальнюють розвиток та розміщення виробництва

Для характеристики рівня розвитку економіки регіонів та його ефективності використовуються узагальнюючі показники розміщення продуктивних сил. Вони визначають ступінь використання економічного потенціалу господарського комплексу, а також відображають якісну характеристику всієї економічної діяльності регіону, включаючи невиробничу сферу. Їхні розрахунки використовуються для визначення структури суспільного виробництва, участі галузей регіону у створенні національного прибутку, джерел нагромадження та капітальних вкладень. Отже, під рівнем економічного розвитку регіону розуміють рівень розвитку продуктивних сил та рівень добробуту населення регіону.

Обсяг виробництва національного доходу в регіоні характеризує кінцевий результат відтворювального процесу, а також його ресурсний потенціал для розв'язання соціальних задач. Тому для порівняння рівнів економічного розвитку регіонів використовуються показники виробництва національного доходу на душу населення та на одного зайнятого у матеріальному виробництві.

Формування регіонального валового національного продукту та національного прибутку має особливості. Вони полягають у тому, що величина та структура виробленого валового продукту та відтворених ресурсів не збігаються. Не збігаються за величиною вироблених та спожитих кінцевий продукт, національний дохід. Це пояснюється тим, що регіон має самостійний цикл відтворення. Великі регіони мають таку самостійність за рахунок ресурсів власного виробництва. Тим часом у низових регіонах до кінця не вирішуються відтворювальні процеси, вони тісно взаємопов'язані з іншими регіонами, функціонують у межах єдиного народногосподарського комплексу як його складові. Вони можуть виробляти більше або менше продукції та послуг, ніж споживати: балансується ж цей процес у межах всього народногосподарського комплексу країни.

ТЕМА 13.

МІЖНАРОДНИЙ ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ ПРАЦІ ТА СВІТОВІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ

1. Сутність міжнародного поділу праці.
2. Соціально-економічна типологія країн.
3. Механізм зовнішньоекономічних зв'язків, його сутність.

1. Сутність міжнародного поділу праці.

Розміщення продуктивних сил країн світу, і в тому числі України, нерозривно пов'язано з розвитком міжнародного поділу праці і формуванням міждержавних економічних зв'язків. *Міжнародний поділ праці* – це спеціалізація окремих країн на виробництві тієї чи іншої продукції чи наданні послуг у світовому масштабі. Міжнародний ТПП також передбачає розвиток економіки країн з розрахунком на завезення ряду товарів та послуг з-за кордону, наявність між країнами або регіонами не лише торговельних відносин, але й кредитних, науково-технічних, виробничих, транспортних зв'язків.

Розрізняють три основних типи міжнародного ТПП :

- *загальний;*
- *частковий;*
- *одиничний.*

Під *загальним ТПП* розуміють розподіл праці у сфері виробництва: добувна, обробна промисловість, сільське господарство. При цьому міжнародна спеціалізація окремих країн істотною мірою визначається наявністю сприятливих природно-кліматичних умов, а міжнародний ТПП виявляється у поділі країн-експортерів на індустріальні, сировинні та аграрні.

Частковий ТПП – це спеціалізація на рівні певних галузей виробництва, видів готової продукції, що означає зростання ролі міжгалузевого обміну готовими виробами. Цьому типу ТПП властивий вищий рівень диверсифікації виробництва та експорту.

Диверсифікація виробництва – одночасний розвиток багатьох, не пов'язаних між собою видів виробництва та розширення асортименту вироблених товарів.

Одиничний міжнародний ТПП – спеціалізація окремих країн на виготовленні окремих вузлів, деталей, агрегатів та комплектів продукції, на технологічних стадіях промислового виробництва. Цей вищий тип властивий високорозвиненим країнам.

Сучасному міжнародному поділу праці притаманна „традиційна” спеціалізація розвинених країн на експорті промислових товарів, а країн, що розвиваються – на експорті сировини. Міжнародний поділ праці включає обмін між країнами як готовими виробами, так і сировиною, продуктами харчування, робочою силою.

2. Соціально-економічна типологія країн.

Соціально–економічна типологія країн. Країни світу групуються за різні ознаками : за площею, за чисельністю населення, за економіко-географічним положенням, за політичним та державним ладом, за рівнем соціально-економічного розвитку.

Для розробки соціально-економічної типології країн треба враховувати не лише вищезазначені ознаки, але й загальний валовий національний продукт, валовий національний продукт на душу населення, показники якості життя, купівельну спроможність у перерахунку на одного мешканця. Виокремивши 200 показників, що характеризують рівень соціально-економічного розвитку , та проаналізувавши з їхньою допомогою низку країн, В.Вольський запропонував власну типологію.

За цією типологією країни світу поділяються на 3 групи:

- **економічно розвинуті країни;**
- **країни з перехідною економікою;**
- **країни, що розвиваються.**

Економічно розвинені країни.

1. **Велика Сімка** – США, Японія, Велика Британія, Італія, Франція Канада та ФРГ.

Ця група країн виділяється високим валовим національним продуктом (ВНП), питома вага якого у світовому господарстві зростає. Так, ВНП тільки США, Канади та Японії у 1999р. становив 40% світового ВНП, а на 2010 р. прогнозується у розмірі 41%. Країни „Великої Сімки” зосередили в своїх руках 60% промислового виробництва, 40% торговельного обороту, вони є основними інвесторами та кредиторами. Вони вирізняються найвищим валовим національним продуктом та його показником на душу населення.

2. **Малі високорозвинуті країни Західної Європи** : Швейцарія, Норвегія, Люксембург, Данія, Швеція, Бельгія, Нідерланди, Фінляндія, Австрія (ВНП на душу населення перевищує 15 тис.дол).

Ці країни увійшли до числа розвинутих завдяки високому ступеню експортності своєї промислової продукції (понад 50%), якості цієї продукції, інтенсифікації сільського господарства, що зробила їх продукцію конкурентоспроможною на європейському та світовому ринках.

3. Країни середнього рівня розвитку : Іспанія, Ісландія, Ірландія, Португалія, Греція, Австрія, Туреччина, Ізраїль, Нова Зеландія (ВВП на душу населення від 10 до 15 тис.дол).

Країни, що розвиваються.

1. Країни, що розвиваються, зі значним потенціалом : Індія, Бразилія, Саудівська Аравія, Мексика. Вони входять до першої десятки країн світу за чисельністю населення, територією, забезпеченістю багатьма видами природних ресурсів. У цих країн є сприятливі передумови для переходу до вищої групи за умовами структурної перебудови економіки та інтенсивнішого ведення господарства.

2. Нові Індустріальні Країни (НІК) : Тайвань, Гонконг, Сінгапур та Республіка Корея відомі під назвою „чотирьох маленьких тигрів” (або драконів) Південно-Східної Азії. Нові індустріальні країни відрізняються вищим темпами розвитку порівняно з більшістю країн, що розвиваються, та багатьма розвиненими країнами. За виробництвом низки видів промислової продукції НІК займають провідні позиції у світовій економіці. Високими темпами розвивається експорт взуття, одягу, текстилю, побутової техніки, легкових автомобілів.

3. Слаборозвинуті країни : більша частина країн Африки, Карибського басейну, островів Тихого океану (прибуток на душу населення не перевищує 300 дол).

4. Нафтоекспортні країни: Саудівська Аравія, Венесуела, Кувейт, Іран, Ірак та ін. Вони виділяються високим показником ВВП на душу населення (понад 15 тис.дол), переходом від монофункціональної економіки (нафто- та газовидобуток) до поліфункціонального господарства (машинобудування, електромістки галузі металургії, хімічна промисловість тощо).

5. Малі країни - „Квартиро здавальники” : Ліберія, Панама; центри міжнародного туризму – Канарські острови, Кіпр, Мальдіви, Сейшели; Бермудські та Багамські острови. Вони розвивають одну чи кілька схожих функцій і мають від них чималий прибуток, забезпечуючи цим собі високий рівень життя.

Країни з перехідною економікою важко віднести до попередніх груп, бо існує диспропорція в їхньому розвитку: Україна та Росія за виробничим потенціалом входять до десятки європейських країн, а рівнем ефективності виробництва та прибутків на душу населення – до країн, що розвиваються. Країни Східної Європи (Угорщина, Чехія, Естонія, Латвія) більше тяжіють до країн середнього рівня розвитку, хоч ряд ознак відповідає країнам, що

розвиваються. До цієї групи відносяться країни Східної Європи, Прибалтики, СНД, Монголія, В'єтнам, Китай.

3. Механізм зовнішньоекономічних зв'язків, його сутність.

Жодна країна світу, на якому б рівні економічного розвитку вона не знаходилась, не може нормально розвиватися поза світовим господарством, без тісних економічних зв'язків з іншими країнами світу.

Міжнародні економічні зв'язки – це система господарських зв'язків між національними економіками країн на основі міжнародного поділу праці. Саме зовнішні економічні відносини сприяють зростанню національного доходу, прискореному розвитку науково-технічного прогресу, підвищенню рівня життя населення.

Серед комплексу завдань щодо забезпечення ефективного включення України у світове господарство і міжнародне співробітництво першочергове значення має формування механізму зовнішньоекономічних зв'язків., його теоретична розробка та практичне втілення в життя.

Під **механізмом зовнішньоекономічних зв'язків** розуміють сукупність конкретних їх форм, а також систему правових, організаційно-управлінських та фінансово-економічних важелів, які забезпечують ефективну взаємодію національних народногосподарських комплексів із світовими з метою прискорення розвитку продуктивних сил країни та підвищення соціально-економічних показників життя її громадян.

Виходячи з принципу міжнародного поділу праці, геополітичного становища України, характеру розвитку її продуктивних сил, існуючих науково-технічного та ресурсного потенціалів, механізм зовнішньоекономічної діяльності орієнтується на реалізацію головної стратегічної мети в сфері зовнішньоекономічної політики – інтеграцію народногосподарського комплексу України у світову господарську систему.

Ця інтеграція передбачає досягнення таких цілей:

- формування розвинутої ринкової системи господарства, яка базувалася б на загальноприйнятих у світовій практиці принципах, нормах та економічних механізмах;
- використання можливостей світового ринку для структурної перебудови національного господарства;
- перетворення зовнішньоекономічної сфери в активний фактор динамічного та високоефективного економічного зростання.

Для створення нового дієвого механізму зовнішньоекономічних зв'язків необхідне вирішення таких основних проблем:

- формування необхідної законодавчої бази;

- створення необхідного економічного середовища;
- розвиток інституційних структур, що регулюють зовнішні економічні зв'язки.

ТЕМА 14.

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ТА ЇЇ ОСНОВНІ ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ.

1. Зовнішньоекономічна політика.
2. Основні форми економічного співробітництва країн світу.

1. Зовнішньоекономічна політика.

Зовнішньоекономічна політика – це система заходів уряду, яка направлена на зміцнення позицій країни у світовій економіці, у міжнародних економічних відносинах, або діяльність держави, спрямована на стимулювання або обмеження експорту та імпорту товарів. Вона означає встановлення вигідних економічних зв'язків, одержання пільг у двосторонній торгівлі, досягнення активного сальдо платіжного балансу.

Зовнішньоекономічна політика має бути направлена на розширення ринків збуту своєї продукції і на доступ до ринків продукції.

Інструментами зовнішньоекономічної політики є:

- врегулювання політичних ситуацій з зарубіжними країнами;
- підтримка національної валюти та валютне регулювання;
- митна політика (встановлення ліберального мита на експорт та імпорт окремих товарів).

Актуальними напрямками зовнішньоекономічної політики України є:

- зміцнення позицій на ринках Східної Європи;
- зміцнення співпраці з економічно розвинутими країнами Західної Європи, США, Канадою, Японією, Австралією;
- розширення торгівельної співпраці з країнами Середземномор'я, Близького та Середнього Сходу, Південної та Південно-Східної Азії;
- проведення валютного та митного регулювання, лібералізація умов іноземних капіталовкладень для залучення іноземної валюти та повернення належних Україні коштів, що знаходяться у банках інших держав.

Зовнішньоекономічні відносини впливають з загальної економічної політики держави. Їх ефективність залежить від успішного розвитку економіки України, зміни структури промисловості, впровадження нових технологій, обладнання, тобто того, що підвищує конкурентоспроможність товарів на світовому ринку.

Зовнішня економічна політика має відповідати національним інтересам держави, забезпечувати взаємовигідне співробітництво з іноземними партнерами, стимулювати конкуренцію між учасниками

зовнішньоекономічної діяльності з метою підвищення якості продукції та послуг на українському ринку.

2. Основні форми економічного співробітництва країн світу.

До основних форм зовнішньоекономічної діяльності належать: міжнародна торгівля, кредитування, науково-технічна співпраця, створення спільних підприємств, реалізація проектів на компенсаційній основі, культурна співпраця, туризм тощо.

Міжнародна торгівля. Найбільш істотною характеристикою торгівлі є *товарообіг* – обіг товарів, який забезпечує рух товарних мас зі сфери виробництва до сфери споживання. Показниками міжнародного товарообігу є експорт та імпорт товарів.

Імпорт – це ввезення товарів або капіталів у країну із-за кордону.

Експорт – вивезення товарів або капіталу за кордон.

Основними експортними товарами є: залізна та марганцева руда, прокат чорних металів, чавун, кам'яне вугілля, кокс, азотні добрива, обладнання для хімічної промисловості, тепловози, екскаватори, літаки, енергетичне обладнання, цемент та віконне скло.

Найбільші експортні поставки Україна за останні роки здійснила до Китаю, Туреччини, Німеччини, Польщі, Угорщини, Словаччини і США.

Найбільші імпортні поставки в Україну надходять з Німеччини, США, Польщі, Італії, Франції, Великобританії, Чехії, Угорщини, Словаччини та Куби.

В імпорті переважають нафта, газ, руди кольорових металів, деревина, бавовна, одяг, взуття, калійні добрива, верстати та обладнання для легкої та харчової промисловості, засоби обчислювальної техніки, папір, риба, кондитерські та плодоовочеві вироби, алкогольні напої.

Для будь-якої країни дуже важливим є співвідношення суми експорту та імпорту зовнішньоторговельного сальдо. Воно має бути позитивним. Це дає змогу країні мати вільні кошти для розширення виробництва чи інвестування їх в своїй чи іншій країні.

У світовому торговому обігу лідирують США та Японія.

Кредитування та інвестування.

Кредитування – надання кредиту.

Кредит – позики у грошових одиницях чи у вигляді товару на умовах повернення з виплатою процентів.

Інвестиції – капіталовкладення.

Іноземні інвестиції – довгострокові вкладення капіталу закордонними власниками у промисловість, сільське господарство, транспорт та інші галузі економіки.

Серед країн світу щорічно проводиться рейтинг ступеня сприятливості для інвесторів. В ньому враховуються: політична та економічна стабільність, інфляція та рівень безробіття.

Найбільшими інвесторами у світі є Японія, США, країни Західної Європи.

Науково-технічна співпраця може набувати таких форм :

1. Експорт продукції, що репрезентує досягнення науково-технічного прогресу;
2. Кооперація країн у створенні нової техніки й технології з подальшим її впровадженням та використанням;
3. Спорудження за кордоном заводів „під ключ” або експорт комплексного обладнання при виробництві нової техніки;
4. Модернізація об’єктів за участю закордонних партнерів;
5. Оренда нового обладнання – лізинг;
6. Технічне навчання персоналу країн – імпортерів технологій.
7. Обмін передовим технічним досвідом.
8. Спільні конференції, симпозіуми, публікації.
9. Технічна допомога при опануванні нових виробництв.
10. Науково-технічна співпраця у галузі навчання та підвищення кваліфікації наукових кадрів.

Найтісніші зв’язки в галузі науки, техніки та освіти Україна має з Росією, з країнами СНД та США.

Спільне підприємництво – порівняно розповсюджена форма зовнішньоекономічної діяльності України з зарубіжними країнами. Створені спільні підприємства діють самостійно, наділені широкими правами для здійснення експортних та імпортних операцій. Спільні підприємства погоджують ціни на спільно вироблену продукцію і укладають відповідні контракти. Їх прибуток розподіляється між учасниками пропорційно вкладу в статутний фонд. В Україні зареєстровано і діє понад 2,5 тис. спільних підприємств. За участю фірм США створено 120 спільних підприємств, Німеччини – 40, Австрії – 22 та ряду інших країн. Сфера діяльності спільних підприємств в Україні – будівництво, туризм, торгівля, посередницькі послуги, промислове виробництво.

Культурна співпраця передбачає організацію виставок картин або експозицій провідних музеїв світу, музичні та пісенні конкурси, фестивалі,

обмін творчими колективами, спільне вивчення культурних та історичних цінностей, обмін кіно-, відео, та аудіопродукцією.

Туризм. Розрізняють три види туризму : рекреаційний, науковий та діловий, на перший вид припадає 70%. Провідне місце туризм займає в Італії, Франції, Швейцарії, Ізраїлі. Для Іспанії та Австрії – одна з основних експортних галузей, вона дає відповідно 30% та 80% прибутків від експорту. В Україні переважає маршрутно-пізнавальний туризм.

Організація спортивних турнірів та змагань також належить до однієї з форм зовнішньоекономічної діяльності. Найбільш масштабними є літні та зимові Олімпійські ігри, чемпіонати світу та Європи з хокею, футболу, фігурного катання, шахів, тенісу, велоспорту та ін.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПРОМІЖНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ:

1. Предмет і завдання курсу РПС
2. Мета та завдання державної регіональної економічної політики.
3. Закономірності розвитку і розміщення продуктивних сил.
4. Основними критеріями РПС є:
6. Основні принципи розміщення продуктивних сил.
7. Основні фактори розвитку та розміщення продуктивних сил.
8. Економічне районування: суть і значення.
9. Основні принципи економічного районування.
10. Економічний район, його суть. Спеціалізація і комплексний розвиток економічних районів.
11. Мета та завдання державної регіональної економічної політики.
12. Наукові методи аналізу розміщення та територіальної організації продуктивних сил.
13. Населення України: динаміка чисельності, структура розселення.
14. Міське та сільське розселення України, особливості формування та динаміка чисельності.
15. Демографічна ситуація в Україні, її регіональні особливості та шляхи покращення.
16. Трудові ресурси України: поняття, особливості розміщення, розподіл по видах зайнятості та галузях народного господарства.
17. Природно-ресурсний потенціал України, його суть, структура і економічна оцінка.
18. Мінеральні ресурси
19. Земельний фонд України та його структура. Проблеми охорони і раціонального використання земельних ресурсів.
20. Водні ресурси України.
21. Лісові ресурси України.
22. Рекреаційні ресурси України, їх структура, особливості розміщення, проблеми, охорона і раціональне використання.
23. Народного-господарський комплекс України
24. Паливно-енергетичний комплекс: суть, структура, значимість в народному господарстві
25. Вугільна промисловість
26. Сучасний стан та перспективи розвитку нафтової промисловості України. Основні нафтопроводи.
27. Сучасний стан та перспективи розвитку газової промисловості

України.

28. Основні принципи розм. електроенергетики України. Сучасна структура виробництва електроенергії

29. Теплові електростанції України. Її місце у виробництві електроенергії, особливості розміщення. Основні ТЕС України.

30. Атомна електроенергетика України, особливості розміщення та місце в сучасному паливно-енергетичному балансі України.

31. Гідроенергетика України, її місце в енергетичному балансі. Каскади ГЕС в Україні.

32. Основні металургійні підприємства України: принципи та особливості розміщення.

33. Чорна металургія України, сучасний рівень розвитку, металургійні райони та основні центри України.

34. Кольорова металургія України.

35. Галузева структура машинобудування України та принципи розміщення основних галузей.

36. Сільськогосподарське машинобудування та тракторобудування.

37. Транспортне машинобудування України, його значення, галузева структура, особливості розміщення, основні центри, перспективи і проблеми розвитку.

38. Верстато- та приладобудування України, їх значення, принципи розміщення, основні центри, перспективи і проблеми розвитку.

39. Деревообробна промисловість України, її галузева структура, принципи розміщення та центри основних галузей (лісопильної, меблевої та ін).

40. Важке та енергетичне м/б України, його значення, принципи розміщення, основні центри, перспективи і проблеми розвитку.

41. Целюлозно-паперова промисловість України., сучасний стан, особливості розміщення проблеми та перспективи розвитку.

42. Лісова промисловість України: передумови розвитку та регіональні особливості розміщення.

43. Будівельний комплекс України: значення, галузева структура, принципи розміщення, основні проблеми та перспективи розвитку.

44. Цементна та скляна промисловість У.: значення, структура, сучасний стан.

45. Агропромисловий комплекс, галузева структура.

46. Зернове господарство України; суть, народногосподарське значення, галузева структура, проблеми та перспективи розвитку.

47. Технічні культури України: сучасний стан і вплив на формування

спеціалізованих АПК. Проблеми та перспективи розвитку.

48. Тваринництво України: сучасний стан, роль у формуванні спеціалізованих АПК. Проблеми та перспективи розвитку.

49. Сільське господарство України. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку.

50. Соціальний комплекс України: значення, галузева структура, проблеми та перспективи розвитку.

51. Текстильна промисловість України: галузева структура, принципи розміщення та основні центри.

52. Транспортна система України: значення, структура і місце в н/г комплексі.

53. Залізничний транспорт України: значення, структура, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку.

54. Трубопровідний транспорт України: значення, сучасний стан, особливості розміщення, проблеми та перспективи розвитку.

55. Автомобільний транспорт України: значення, суч. стан, особливості розміщення, проблеми та перспективи розвитку.

56. Водний транспорт України: передумови його розвитку, значення, проблеми та перспективи розвитку.

57. Сітка економічних районів України, їх територіальна структура.

58. Розкрийте сутність зовнішньоекономічних зв'язків.

59. Основні форми зовнішньоекономічних зв'язків.

60. Розкрийте сутність механізму зовнішньоекономічної діяльності та назвіть основні його принципи.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил: теорія, методи, практика / С. І. Іщук. – К., 2000.
2. Розміщення продуктивний сил : навч. посібник / В. В. Ковалевський, О. Л. Михайлик, В. Ф. Семенов [та ін.] ; за ред. В. В. Ковалевського, О. Л. Михайлюк. – К. : Либідь, 1996. – 368 с.
3. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика : навчальний посібник / Д. М. Стеченко. – К., 2001. Проблеми територіального розвитку.
4. Словник-довідник / уклад. : А. П. Сисоєв, І. В. Усов. - М. : ТЕИС, 2003.
5. Розміщення продуктивних сил України : підручник / Є. П. Качан, М. О. Ковтонюк, М. О. Петрига [та ін.]; за ред. Є. П. Качана. – К. : Вища школа, 1998.
6. Розміщення продуктивних сил : підручник / В. В. Ковалевський, О. Л. Михайлюк, В. Ф. Семенов [та ін.] ; за ред. В. В. Ковалевського, О. Л. Михайлюк, В. Ф. Семенова. – К. : Товариство “Знання”; КОО, 1998.
7. Розміщення продуктивних сил : підручник для вузів / В. В. Кістанов, Н. В. Копилов, А. Т. Хрущов [та ін.] ; за ред. В. В. Кістанов, Н. В. Копилова. – 3-тє видання, перероблене і доповнене. – М. : Економіка, 1994.

Допоміжна

1. Прокопенко Н.Д. Анализ и прогнозирование развития экономики региона / Н. Д. Прокопенко, Ф. Е. Полонский. - К. : Наукова думка, 2005. – 226 с.
2. Бородюк М. Структурный фактор в развитии экономики Украины / Бородюк. – К. : Наукова думка, 2004. –117 с.
3. Розміщення продуктивних сил / В. В. Ковалевський [та ін.]. – К. : Знання ; КОО, 2004. – 351 с.
4. Качан Е.П. Розміщення продуктивних сил / Е. П. Качан. – Київ : Вища школа, 2005. –375 с.
5. Кістанов В. В. Территориальная организация производства / В. В. Кістанов. – М. : Эконом, 2004. –387 с.
6. Лось В. А. Человек и природа / В. А. Лось. – М. : Высшая школа, 2003. –180 с.

7. Минц А. А. Экономическая оценка природных ресурсов / А. А. Минц. – М. : Знание, 2002. – 350 с.
8. Некрасов Н. Н. Региональная экономика / Н. Н. Некрасов. – М. : Экономика, 2002. – 250 с.
9. Оникненко В. В. Вопросы методологии. и методики исследования трудовых ресурсов / В. В. Оникненко. – К. : Наукова думка, 2000. – 230 с.
10. Сипаев Е. Д. Производственно-территориальные комплексы / Е. Д. Сипаев. – К. : Наукова думка, 2000. – 210 с.
11. Шаблій О. И. Социально-экономическая география Украины / О. И. Шаблій. – К. : Вища школа, 2005. – 450 с.

8. Інформаційні ресурси

1. Конституція України [Електронний ресурс] : закон України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України [Електронний ресурс] : закон України від 23.03.2000 // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 25. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>.
3. Про зайнятість населення [Електронний ресурс] : закон України від 01.03.1991 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 14. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
4. Про захист економічної конкуренції [Електронний ресурс] : закон України від 11.01.2001 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
5. Про зовнішньоекономічну діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 16.04.1991 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
6. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] : закон України від 21.05.1997 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
7. Про місцеві державні адміністрації [Електронний ресурс] : закон України від 09.04.1999 // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 20-21. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.
8. Про оплату праці [Електронний ресурс] : закон України від 24.03.1995 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 17. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>.

9. Про охорону праці [Електронний ресурс] : закон України від 14.10.1992 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>.

10. Про підприємництво [Електронний ресурс] : закон України від 07.02.1991 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 14. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12>.

Навчальне видання

РОЗМІЩЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ:

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

для здобувачів вищої освіти ступеня «бакалавр»
спеціальності 071 «Облік і оподаткування»

Укладач:

Альбещенко Олексій Станіславович

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 2,1

Тираж 50 прим. Зам. №___

Надруковано в видавничому відділі

Миколаївського національного аграрного університету

54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.